

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Bosansko-podrinjski kanton Goražde
www.bpkg.gov.ba

***STRATEGIJA RAZVOJA
TURIZMA
BOSANSKO-PODRINJSKOG KANTONA
GORAŽDE 2023-2030. godine***

Ministar za privredu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde je rješenjem broj:04-11-619-2/23 od 12.06.2023.godine imenovao Radnu grupu koja je radila na izradi ovog strateškog dokumenta .

RADNA GRUPA

1. Bašić Minela - Član ispred Ministarstva za privredu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
2. Čeljo Adela - Član ispred Ministarstva za privredu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
3. Čutuna Amela - Član ispred Ministarstva za privredu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
4. Drakovac Emir - Član ispred Ministarstva za privredu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
5. Ferhatović Jasmin - Član ispred Općine Pale FBiH
6. Kadrić Elvedina - Član ispred Turističke organizacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
7. Mirvić Almedina - Član ispred Grada Goražda
8. Jusufović Sedin - tehnički sekretar

Doprinos pri izradi Strategije razvoja turizma Bosansko – podrinjskog kantona Goražde 2023 – 2030. godine dali su:

1. Udruženje poslodavaca Bosansko – podrinjskog kantona Goražde
2. Poslanik u Skupštini Bosansko-podrinjskog kantona Goražde Damir Žuga
3. Direktor Turističke organizacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde Edin Kunovac

SADRŽAJ

1. UVOD	6
1.1. Svrha i značaj strateškog dokumenta.....	6
1.1.2. Strateški pravci djelovanja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde	8
2. STRATEŠKI ZNAČAJ TURIZMA ZA PRIVREDNI RAZVOJ	9
2.1. Strateški značaj i uticaj turizma za privredni razvoj.....	9
2.1.2. Ekonomska funkcija turizma	10
2.1.3. Turistička potrošnja	11
2.1.4. Turizam, prostor i prihvatni potencijal	12
2.1.5. Ekonomski značaj razvoja turizma u BIH.....	12
3. METODOLOGIJA IZRADE STRATEGIJE	13
4. STRATEŠKA PLATFORMA I BITNA POLAZIŠTA RAZVOJA TURIZMA BOSANSKO- PODRINJSKOG KANTONA GORAŽDE	15
4.1. Pregled glavnih trendova na turističkom tržištu	15
4.2. Geografski položaj i prirodne karakteristike.....	16
4.3. Demografske karakteristike i kretanja	18
4.4. Historija Bosansko-podrinjskog kantona Goražde	19
4.5. Prirodne karakteristike Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.....	20
4.6. Klima u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde.....	21
4.6.2. Vegetacija, biljni i životinjski svijet	21
4.7. Saobraćaj, komunikacije u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde	21
4.7.2. Aerodromi u Bosni i Hercegovini.....	23
4.8. Stanovništvo u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde.....	23
4.9. Privreda Bosansko-podrinjskog kantona Goražde	24

4.10. Kulturno-historijsko naslijeđe Bosansko-podrinjskog kantona Goražde	31
5. TURIZAM U BOSANSKO-PODRINJSKOM KANTONU GORAŽDE	31
5.1. Kapaciteti smještaja.....	31
5.2. Selektivni oblici turizma.....	35
5.2.2. Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe	35
5.3.2 Vjerski turizam	41
5.3.3. Manifestacijski turizam	45
5.4. Turistička noćenja	46
5.5. SWOT analiza turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde	50
6 . PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA	53
6.1. Polazišta za budući razvoj turizma i nove turističke proizvode.....	55
6.2. Vizija razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde	56
6.3. Turistički proizvodi	57
6.3.1. Planinski turizam.....	57
6.3.2. Riječni turizam	59
6.3.3. Lovni turizam	61
6.3.4. Vjerski i kulturni turizam	62
6.3.5. Seoski turizam i organska hrana.....	62
7. MARKETING I INFORMISANJE	64
8. MJERE I PROJEKTI PO STRATEŠKIM CILJEVIMA.....	65
8.1. Edukacija.....	66
8.2. Strateški cilj 1.....	67
8.3. Strateški cilj 2.....	69
8.4. Strateški cilj 3.....	71
9. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR	72

10. PLAN PRAĆENJA, IZVJEŠTAVANJA, EVALUACIJE I REVIZIJE STRATEGIJE ...	74
11. IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE I KONTROLA PROVOĐENJA	75
12. PLAN PROVEDBE STRATEGIJE	75
13. PRILOZI.....	76
LITERATURA.....	77

1. UVOD

Turizam u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde jedna je od najperspektivnija privredna grana koja u narednih osam godina može da ostvari značajan rast i ima koristi od rastućeg globalnog turističkog tržišta i većeg broja turista koji će dolaziti u Federaciju Bosne i Hercegovine a samim tim i u Bosansko-podrinjski kanton Goražde. Ova teza utemeljena je na kulturno-historijskim dobrima i netaknutoj prirodi, resursima na kojima će se razvijati turistička industrija Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Adrenalinski, avanturistički, ruralni, vjerski i kulturni turizam, kao specifični oblici turizma, tokom naredne decenije dovest će do većeg broja posjeta turista i raznovrsnijih turističkih modela i tako obezbijediti niz različitih društveno-ekonomskih pogodnosti za privredu kantona, uključujući nova radna mjesta, privlačenje stranih investicija, promociju poduzetništva i poticanje ulaganja u infrastrukturu.

Sa svojom netaknutom prirodom, gostoljubivim stanovništvom, izvrsnom gastronomskom ponudom, te bogatim kulturnim i historijskim naslijeđem Bosansko-podrinjski kanton Goražde se može pohvaliti nekim od dragulja Bosne i Hercegovine (rijeka Drina). Prirodne raznolikosti i atrakcije nude posebna i uzbudljiva iskustva koja mogu potaći dolazak većeg broja turista i povećati ulaganja. Period od 2023. do 2030. godine obilježava novu fazu razvoja turizma čvrsto utemeljenog na principima održivosti kojima se promovise odgovoran i sveobuhvatan rast. Razvoj turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde vodit će se idejom zaštite okoliša i bit će usmjeren na ljude s ciljem kreiranja i povećanja turističkih proizvoda u korist lokalnog stanovništva.

1.1. Svrha i značaj strateškog dokumenta

Strategija razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde za period 2023-2030. predstavlja strategiju fokusiranu na oblast turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde koja uvažava prioritete prostornog razvoja Kantona i razvojne pravce definirane u Strategiji razvoja Bosansko-podrinjskog kantona Goražde za period 2023-2030. godina.

Proces izrade Strategije vodila je Radna grupa uz aktivnu podršku, predstavnika općina u sastavu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, predstavnika Turističke organizacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

Izrada Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde pokazala se kao vrlo složen zadatak. Više je razloga, a glavna teškoća proizašla je iz potrebe da se na osnovu postojećih nedefinisanih resursa osmisli destinacija koja već duži period iz objektivnih razloga nije imala kontinuitet i smjernice razvoja turizma. Posljedice toga su još uvijek vidljive i trebat će dosta vremena da se premosti zaostajanje i da se Bosansko-podrinjski kanton Goražde pozicionira kao konkretna i poželjna turistička destinacija.

Strategija podrazumjeva trajni monitoring koji je na specifičan način uspostavljen već tokom njene izrade. Drugim riječima, Strategija je podložna izmjenama i dopunama do kojih može doći već kod njenog usvajanja. U tom kontekstu je još važnije razumjeti Strategiju kao prvi korak, dokument koji daje osnovu za dugoročno razmišljanje, prilagođavanje i modeliranje razvoja.

Naime, promjene su toliko česte, a turizam toliko osjetljiv na događaje iz okruženja da Strategiju i treba prihvatiti kao mehanizam koji se tokom vremena adaptira na promjene koje se dešavaju.

Strategija razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde 2023- 2030.godine polazi od analize ključnih pokazatelja dostignutog razvoja, sagledava razvojna ograničenja i razvojne mogućnosti koje se očitavaju iz relevantnih razvojnih trendova u globalnom okruženju te prepoznaje ključne pokazatelje uspjeha na koje se turistička politika mora usredotočiti u razdoblju 2023-2030. godine.

Vizija razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde 2030. godina

Bosansko-podrinjski kanton Goražde je područje koje posjećuju turisti iz cijelog svijeta.

Nove i postojeće turističke potencijale potrebno je iskoristiti na način da Bosansko-podrinjski kanton Goražde postane prepoznatljiv na turističkom tržištu, odnosno da se razvije u svojevrsni prepoznatljivi brend.

Kako bi se navedeno postiglo, neophodno je ukloniti administrativne prepreke, stimulirati povećanje kvalitete i razvoj novih proizvoda, poticati razvoj turističkog tržišta i tržišnih segmenata, razvijati cjelogodišnju turističku ponudu, razvijati transparentnu infrastrukturu, kao i bolju dostupnost ključnim turističkim atrakcijama.

Sa ciljem kreiranja mehanizma za ostvarenje vizije razvoja, definisana su tri strateška pravca djelovanja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde do 2030. godine kako bi se osigurala veza između konkretnih budućih akcija i vizije razvoja:

1.1.2 Strateški pravci djelovanja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

1. Stvoriti osnovne pretpostavke za razvoj turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde (prostorno planska dokumentacija, infrastruktura za razvoj turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i kvalitetnija saradnja sa Agencijom za vodno područje rijeke Save)
2. Unaprijeđenje turističke ponude u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde
3. Osigurati održivo upravljanje turističkom ponudom i izgraditi tržišno orjentisane turističke proizvode u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

Strategijom su određeni srednjoročni ciljevi planiranja i razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-historijskim razvojem.

2. STRATEŠKI ZNAČAJ TURIZMA ZA PRIVREDNI RAZVOJ

Razumijevanje turizma i određenih pratećih djelatnosti kao podsistema u cjelini privrede zasniva se na razumijevanju procesa koji turizam funkcionalno - ekonomski određuju na dvojak, međuovisan način:

- da su pozitivni rezultati turizma srazmjerni sadržaju "domaćeg" proizvoda u ukupnoj ponudi i realizaciji te
- da je turizam "metoda razvoja", odnosno, generator razvoja ekonomskog okruženja u kojem djeluje.

2.1. Strateški značaj i uticaj turizma za privredni razvoj

Turizam, kao složen ekonomski sistem treba biti uravnotežen unutar sebe, a ujedno ne smije gubiti vezu i narušavati proporcije sa sistemom čiji je sastavni dio. Ista logika nastavlja se unutar samog kompleksa turizma, tj. odnosi se na svaku njegovu komponentu (podsistem) od njegove najviše organizacijske forme (privredna oblast) do najniže (preduzeće).

U različitim društveno-ekonomskim okruženjima i uslovima ekonomski učinci turizma manifestiraju se na različite načine, posebno kada je riječ o njihovoj veličini, strukturi i intenzitetu uticaja na privredu. Za potrebe makroekonomske analize uticaja turizma na privredu najčešće se koriste tri pristupa u podjeli ekonomskih učinaka turizma (Čavlek i dr. 2011.).

1. Prvi pristup - učinci se dijele na fizičke i finansijske ekonomske učinke turizma

- a. Fizički - odnose se na kvantitativne pokazatelje razvoja (npr. broj ostvarenih noćenja, obim smještajnih kapaciteta itd.)
- b. Finansijski - odnose se na sve one učinke koji se mogu izraziti u novčanoj vrijednosti (npr. visina i struktura turističke potrošnje, vrijednost BDP-a od turizma u ukupnom BDP-u itd.)

2. Drugi pristup - omogućava podjelu učinaka na direktne i indirektne ekonomske učinke turizma

- a. Direktni - nastaju u inicijalnoj fazi privrednih kretanja na regionalnoj ili na nacionalnom nivou kao posljedica direktne turističke potrošnje (npr. rast dohotka ili aprecijacija nacionalne valute)
- b. Indirektni - nastaju kao lančana reakcija ili posljedica prethodno ostvarenih direktnih ekonomskih učinaka turizma (npr. rast cijena nekretnina ili utjecaj na regionalan razvoj)

3. Treći pristup - ekonomske učinke dijeli na pozitivne i negativne, što se smatra najjednostavnijom podjelom.

Od ostalih mogućih podjela, javljaju se još i registrovani i neregistrovani ekonomski učinci koji se mjere pomoću zabilježenih rezultata i sive ekonomije, te još na vidljive i skrivene ekonomske učinke.

2.1.1. Ekonomska funkcija turizma

Na turizam direktno ili indirektno djeluje niz privrednih i neprivrednih grana. Dakle, turizam je polufunkcionalna privredna aktivnost, s brojnim pozitivnim ekonomskim učincima.

Konverzijska funkcija – sposobnost pretvaranja neprivrednih resursa u privredne;

Induktivna funkcija - inicira kvantitativno i kvalitativno kretanje ukupne proizvodnje potstaknute i usmjerene na potrebe turizma. Snaga induktivnosti turizma ogleđa se kroz uporabu nepotrošivih prirodnih resursa na kojima počiva turistička privreda npr. klima, sunce, rijeke, planine, snijeg, a koji uvijek stoje na raspolaganju za pokretanje turističke aktivnosti;

Multiplikativna funkcija - ogleđa se zbog širine tržišta na kojem posluje te izuzetno širokog asortimana roba i usluga koje turisti kupuju i koriste. Turizam ima izuzetnu snagu u multiplikativnom djelovanju na cjelokupnu privredu zemlje kroz gotovo sve privredne djelatnosti i to ne samo u proširenju njihovih tržišta, već i multipliciranju njihovih prihoda, a na kraju i multiplikativnom učinku na BDP zemlje. Ova funkcija objašnjava kolika je snaga uticaja jedne ostvarene jedinice turističke potrošnje na pojačanu aktivnost privrednih grana uključenih u faze stvaranja cjelokupne turističke ponude tokom promatranog razdoblja;

Akceleratorska funkcija - ogleđa se kroz snagu turizma da razvija određena geografska područja brže od drugih privrednih djelatnosti;

Izvozna funkcija - turizam je znatan izvor deviznih sredstava, a samim time i izvozne djelatnosti iako se ne izvozi roba na strano tržište, već prihode ostvaruje „nevidljivim izvozom" ili „izvozom na licu mjesta";

Funkcija uravnoteženja robno-novčanih odnosa -velikim plasmanom roba i usluga turistima te direktnim prilivom velikih količina efektivnog novca u nacionalnu privredu omogućava se pokrivanje negativnog trgovinskog salda i lakšu nabavku stranih proizvoda potrebnih za razvoj svih privrednih sektora;

Funkcija potsticanja razvoja nerazvijenih područja - turizam se može razvijati na onom području na kojem niti jedan sektor ne vidi osnov za pokretanje isplativog poslovanja. Dakle, za dosta nerazvijenih područja, turizam je vrlo često i jedina mogućnost unapređenja kvalitete boravka na određenom prostoru.

Funkcija zapošljavanja - turizam je privredna aktivnost koja zapošljava veliki broj ljudi posebno ženske radne snage, radne snage s nedovoljnim stepenom obrazovanja i kvalifikacija za obavljanje nekog drugog jednako plaćenog posla, radnika koji zbog godina starosti nisu više u mogućnosti kvalitetno obavljati posao svoje primarne profesije, te velikog broja nezaposlenih čija je jedina prilika sezonsko zapošljavanje u turizmu.

Sve ove funkcije govore o važnosti turizma za privredu svake regije i zemlje.

2.1.2. Turistička potrošnja

Potrošnja turista osnova je svih ekonomskih aspekata i funkcija turizma te njegova uticaja na privredu. Potrošnja turista i veličina te potrošnje osnovna je i ključna veza između turizma i privrede. U teoriji se turizam ne definiše kao privredna djelatnost već kao specifičan segment finalne potrošnje. U tom kontekstu odnos turizma s privrednim sistemom moguće je objasniti na isti način na koji se objašnjava odnos svakog standardnog segmenta finalne potrošnje (a to su: investicije, lična potrošnja, javna ili budžetska potrošnja, izvoz te saldo povećanja/smanjenja zaliha) s privrednim sistemom.

Uticaji turizma u privredi jedne zemlje ovisiti će, s jedne strane, o sadržaju i kvaliteti neposrednih turističkih usluga (turističkog proizvoda), a s druge strane o tome koliko je ostala privreda zemlje u mogućnosti osigurati proizvode i usluge koji direktno ili indirektno (kroz reproduksijsku potrošnju privrednih djelatnosti direktno angažovanih u podmirenje turističke potrebe) ulaze u sferu turističke potrošnje. Temelj i okvir multiplikativne funkcije turizma proizlazi iz činjenice da se sredstva turističke potrošnje nakon svoje osnovne cirkulacije od mjesta gdje je nastala do mjesta trošenja ne zaustavljaju, nego da njihov najveći dio nastavlja cirkulirati i time dalje utjecati na privredna zbivanja.

Polazeći od višestruko složenog tzv. multiproizvoda, koji inače karakterizira turističku privredu, mogu se jasno uočiti učinci turizma na ekonomiju. Pođe li se od turističke ponude koja se zasniva na atrakciji, transportu, smještaju, infrastrukturi, trgovini, ugostiteljstvu i drugim djelatnostima, jasno je da će turistička atraktivnost biti potsticaj dolasku turista; odgovarajući transport će omogućiti njihov dolazak, a smještajni kapaciteti, trgovina i ugostiteljstvo će omogućiti njihov boravak. Infrastruktura će dakle sve to učiniti mogućim. Međutim, u manje razvijenim zemljama postojeća infrastruktura je neadekvatna i otežava ubiranje plodova na komparativnim prednostima. Ciljevima ukupnog razvoja nastoji se izgraditi infrastrukturu koja je prijeko potrebna za ekonomski razvoj. Turizam i njegove potrebe su dakle odlučujući faktori razvoja. Izgradnja autocesta, aerodroma i ostale infrastrukture potrebne radi dostupnosti turističkoj regiji ili lokalitetu stimulirat će regionalnu ekonomiju na način da stvara potražnju za industrijom i lokalnim uslugama. Turizam iziskuje i omogućuje razvoj bazne infrastrukture koja predstavlja osnov svakom drugom ekonomskom napretku. Izgradnja turističke infrastrukture služi i drugim sektorima, bilo industrijskim ili poljoprivrednim, i tada on nije konkurent, već ima komplementarno svojstvo.

2.1.3. Turizam, prostor i prihvatni potencijal

Činjenica je da su prostor i njegova geofizička svojstva osnovne "sirovine" (osnovni resursi) na kojima se temelji razvoj turističke ponude nekog područja. Zbog toga je veoma važno odnositi se prema tom prostoru racionalno i s "pažnjom dobrog gospodarstvenika".

Može se reći da prostor, naročito u turizmu, postaje ekonomska kategorija, odnosno faktor privređivanja. Prostor može omogućiti stvaranje rente i ekstra-dobiti. Taj faktor prisutan je i u drugim djelatnostima (npr. prilikom odabiranja najpovoljnije lokacije nekog pogona), ali je u turizmu najnaglašeniji i zato je funkcija turizma u prostornom uređenju najizrazitija.

Zbog toga se u turističkim područjima, kao najhitnijoj mjeri, pristupa izradi dugoročnih ekonomskih i prostorno-urbanističkih generalnih i detaljnih planova. Kako bi se prirodni resursi u službi turizma optimalno upotrebljavali, potrebno je u planiranje i upravljanje razvitkom turizma uvesti procjenu prihvatnog potencijala određenog turističkog područja.

Metodologijom utvrđivanja prihvatnog potencijala analiziraju se promjene prirodnog i društvenog okruženja izazvane korištenjem određenog područja u turističke svrhe. Utvrđivanjem prihvatnog potencijala nekog područja na temelju utvrđenih parametara i odgovarajućih standarda vezanih uz pojedine parametre stvara se podloga za izradu scenarija mogućeg turističkog razvoja, nakon čega se vrši odabir najpovoljnijeg razvojnog scenarija.

Turistička saturacija uvjetovana nekontroliranim razvojem masovnog turizma u prošlosti dovela je danas do nazadovanja mnogih turističkih destinacija, koje postaju gospodarski neuspješne zbog sve veće ekološke senzibilnosti turista i neatraktivnosti takvog ambijenta. Prihvatni potencijal u teoriji turizma ukazuje da postoje limiti razvoja koji, ukoliko se premaše, uzrokuju značajno narušavanje okoliša. Ukoliko se limiti poštuju, razvoj donosi ekonomske i društvene koristi, a okoliš ne trpi trajno narušavanje, već u prihvatljivoj mjeri zadržava prvobitna obilježja.

Izračun prihvatnog potencijala turističkog područja (Carrying Capacity Assessment) u okviru turističkih razvojnih planova omogućava dugoročni razvoj turizma uz primjenu zaštite okoliša te uvažavanje limita razvoja.

Naravno, pobliže se mogu objasniti i druge značajne funkcije turizma, odnosno povezanosti turizma i aspekata razvoja. To posebno vrijedi za regionalni razvoj, platnu bilancu, (ne)zaposlenost te, kao poseban okvir, za ulogu države u razvoju turizma. U kontekstu Strategije, ova i druga značajna pitanja (odnos prema poljoprivredi, prerađivačkoj industriji) iziskivala bi prostor koji je nemoguće ugraditi minimalnim sadržajem.

2.1.4. Ekonomski značaj razvoja turizma u Bosni i Hercegovini

O turizmu, njegovoj djelatnosti i doprinosu ukupnom razvoju često se vode rasprave i daju ocjene, s vrlo različitih gledišta i, naravno, s vrlo različitim ocjenama. Činjenice, međutim, govore da je riječ o izuzetno snažnoj i „otpornoj“ industriji koja, u novije doba, prerasta u vodeću industriju svijeta. Razvoj turizma u Bosni i Hercegovini bio je izrazito dinamičan u drugoj polovini prošlog stoljeća, a lagano se počeo usporavati 90-ih godina 20. stoljeća, iz razloga što je izvršena agresija susjednih zemalja na Bosnu i Hercegovinu.

Nakon završetka rata trend razvoja ove industrije je u stalnom porastu, sa izuzetcima u godinama koje su obilježile bolest COVID (2019-2021). Period COVIDA bio je nepovoljan u cijelome svijeta što se direktno odrazilo i na negativna turistička kretanja u Bosni i Hercegovina te je broj turističkih dolazaka i noćenja bilježio niže stope rasta. Dugoročno, međutim, pozitivan rast je izvjestan. Raspodjela turističkih tokova prema glavnim turističkim regijama uglavnom je stabilna, premda neke regije koje su prije imale manje udjele u svjetskim turističkim tokovima bilježe dinamičnije stope rasta, što utiče na povećanje njihove važnosti na svjetskom turističkom tržištu. Jedna od takvih zemalja koja bilježi dinamične stope rasta je i Bosna i Hercegovina. U međunarodnom turizmu Europa je tradicionalno vodeća turistička regija, u kojoj se stalno ostvaruje više od polovine ukupnih turističkih dolazaka. Zbog brzog rasta dolazaka u destinacije širom Europe, sa naglaskom na posebnost prostora i kulturno-historijsko naslijeđe, učešće zemalja Regije ukupno raste, sa tendencijom da trajno dominira. U takvim okolnostima nečudi opredjeljenost razvijenih regija u Bosni i Hercegovini na intenzivnija ulaganja u turističku industriju što bi Bosansko-podrinjski kanton Goražde morao slijediti.

3. METODOLOGIJA IZRADE STRATEGIJE

Savremena metodologija izučavanja razvoja turizma nameće potrebu istovremenog uvažavanja trendova na svjetskom turističkom tržištu, lokalnih specifičnosti i stavova lokalnog stanovništva prema razvoju turizma te na tim osnovama definisanja pravca i strategije razvoja na novim polazištima. To je nesumnjivo prekretnica sveukupnog razvoja Bosansko-podrinjskog kantona Goražde kojoj turizam treba postati značajna pokretačka snaga privrednog razvoja.

Uredbom o izradi strateških dokumenta definirana je metodologija kojom su propisani koraci u procesu izrade i sadržaj strateških dokumenata, sa sljedećim fazama:

- a) izrada strateške platforme;
- b) određivanje prioriteta i mjera;
- c) identifikacija strateških projekata;
- d) provjera međusobne usklađenosti strateških dokumenata u Federaciji;
- e) izrada indikativnog finansijskog okvira za provođenje strateških dokumenata;
- f) definiranje načina provođenja, praćenja, izvještavanja i evaluacije strateških dokumenata;
- g) usvajanje strateških dokumenata uz prethodno provođenje procesa konsultacija.

Proces izrade Strategije počeo je analizom svih strateških dokumenata koji su bili dostupni sa viših i nižih nivoa vlasti.

Izrada Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde za period 2023-2030. godina u potpunosti se sprovodi u skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH (Službene novine Federacije BiH broj 32/17). Članom 19. stav (1) navedenog Zakona utvrđeno je da se strategijom kantona utvrđuju ciljevi i prioriteti, način njihovog ostvarivanja, finansijski i institucionalni okvir za implementaciju, monitoring, evaluaciju i izvještavanje. Zakon propisuje i da se strategije kantona izrađuju na osnovu strategije razvoja kantona, prioriteta sektorskih strategija u Federaciji i strateških dokumenata na nivou Bosne i Hercegovine. Također, Zakon o turizmu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde“, broj 09/20 i 03/22) u članu br.6 propisuje izradu Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Sam postupak izrade ovog strateškog dokumenta proveden je u skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata Federacije Bosne i Hercegovine. Također, dokument je usklađen strateškim dokumentima relevantnim za razvoj turizma na nivou lokalnih zajednica Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, kao i sa postojećom pravnom regulativom koja je na snazi u EU.

Proces izrade Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde za period 2023-2030. započeo je donošenjem Odluke o izradi Strategije razvoja turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde za period 2023-2030. godina koju je donijela Vlada Bosansko-podrinjskog kantona Goražde broj 03-18-607/23 od 10.04.2023.godine.

U Program rada Skupštine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde za 2023. godinu uvrštena je izrada Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Ministar za privredu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde je rješenjem broj:04-11-619-2/23 od 12.06.2023.godine imenovao Radnu grupu koja je radila na izradi ovog strateškog dokumenta.

Bosansko-podrinjski kanton Goražde treba da dobije strategiju razvoja turizma koja bi bila okosnica povećanja i rasta turističke privrede na ovim prostorima. Razvoj turističke privrede na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde imao bi višestruke učinke, a koji se ogledaju kroz:

- Rast domaćeg turističkog prometa;
- Rast broja zaposlenih u turizmu;
- Kreiranje pozitivnog imidža na tržištu;
- Osiguranje dugoročne zaštite privrednih, kulturnih i historijskih resursa u funkciji turizma.

Pored navedenog, jedan od glavnih, prioritarnih ciljeva jeste da turizam, kao privredna grana djeluje na principima i temeljima održivog razvoja. Kroz razvoj turizma i povećanje broja zaposlenosti u toj oblasti, kvalitet života lokalnog stanovništva će se povećati i unaprijediti. Da je navedena strategija sa svim ciljevima realna i ostvarljiva, metodološki će se prikazati kroz SWOT analizu u narednim poglavljima. SWOT analiza predstavlja prikaz potencijalnih unutrašnjih snaga, unutrašnjih slabosti, kao i potencijalnih spoljnih mogućnosti i potencijalne vanjske prijetnje.

Strategiju razvoja turizma nakon provedenih Javnih rasprava u općinama u sastavu kantona usvaja Vlada Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i Skupština Bosansko-podrinjskog kantona Goražde u skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH.

4. STRATEŠKA PLATFORMA I BITNA POLAZIŠTA RAZVOJA TURIZMA BOSANSKO-PODRINJSKOG KANTONA GORAŽDE

Bosansko-podrinjski kanton Goražde kao dio Bosne i Hercegovine kroz unapređenje turističke industrije i cijele privrede kantona želi da potpomogne opredjeljenost Bosne i Hercegovine, u ispunjavanju uslova na putu ka evropskim integracijama, te sprovodi neophodne aktivnosti na usklađivanju zakonodavstva i drugih obaveza koje proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU. Prema uputstvima za pristup evropskim fondovima, Strategija razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde 2023–2030. jedan je od neophodnih dokumenata koji u svom sadržaju doprinosi pozitivnom poticaju poslovnog okruženja, poljoprivrede, zaštite prirodne sredine, energetske efikasnosti, građevinarstva, trgovine, drugih uslužnih djelatnosti te cjelokupne privrede Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Strategija razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde 2023–2030. povezana je sa Strategijom razvoja Bosansko-podrinjskog kantona Goražde 2021–2027, i oslanja se na pregled prirodno-geografskih karakteristika, demografskih kretanja u prethodnim godinama, uključenost osjetljivih kategorija stanovništva, te turističko-resursnu osnovu.

4.1. Pregled glavih trendova na turističkom tržištu

Praćenjem turističkih trendova moguće je identificirati nove želje, očekivanja i potrebe turista, ali i prepoznati nove tržišne prilike i isplativa područja za nova ulaganja. Savremeni turistički trendovi danas su pokretači globalnog turističkog razvoja.

Stručnjaci Svjetske turističke organizacije izdvojili su sljedećih 6 (šest) važnih trendova u svjetskom turizmu:

- I. Sve veći broj iskusnijih i zrelijih putnika,
- II. Sve veći broj putnika treće životne dobi,
- III. Povećavana konkurentnost između turističkih destinacija,
- IV. Sve veća važnost koja se pridaje kvaliteti usluga,
- V. Povećana briga za sigurnost i stabilnost putnika tokom putovanja i njihova boravka u turističkim destinacijama,
- VI. Uvođenje novih tehnologija.

Oblici i okolnosti buduće turističke potražnje mogu se sažeti u slijedećim općim trendovima:

- Eko sadržaji i eko potražnja (svugdje - svačega), turistička potražnja obilježena je općim potrebama za sadržajima koji garantiraju eko imidž - bilo da garantiraju da nude eko sadržaje bilo da garantiraju da se korištenjem nekog sadržaja ne zagađuje okolina u kojoj će boraviti potencijalni turisti.

- Boravci u prirodi (planine, selo, doživljaji..), priroda je sve traženija i imat će prednost pred onim oblicima ponude koji nemaju toliko sadržaja vezanih s čistom - izvornom prirodom.

- Avanturistički sadržaji postaju sve traženiji, a sadrže sve više opreme i sve složenije sisteme za sigurnost turista u sadržajima doživljaja, uzbuđenje postaje osnova potražnje.

4.2. Geografski položaj i prirodne karakteristike

Bosansko-podrinjski kanton Goražde, kanton 5, jedan je od deset kantona Federacije Bosne i Hercegovine. Sjedište kantona je u Goraždu. U okviru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde nalaze se grad Goražde sa površinom od 248,80 km², općina Foča F BiH sa površinom od 169,40 km² i općina Pale F BiH sa površinom od 86,40 km². Kanton se prostire na površini od 504,6 km² što čini 1,93% površine Federacije Bosne i Hercegovine, i ima veoma povoljan geografski položaj koji se pruža preko istočnih padina Jahorine, Borovca i Kleka. Bosansko-podrinjski kanton Goražde leži na nadmorskoj visini 345 m, što uzrokuje blagu kontinentalnu klimu sa kratkim zimama i dugim toplim ljetima.

Turistički resursi su prirodna ili antropogena dobra koja se mogu privredno iskoristiti. Dio su cjeline razvoja određenog geografskog područja, a bogatstvo resursima komparativna je prednost u turističkom i privrednom razvoju. Cjelokupna ponuda u turizmu temelji se na atraktivnim svojstvima resursa kojima raspolaže. Turističkim resursima smatraju se sva ona sredstva koja se mogu privesti korisnoj svrsi u turizmu nekog područja. Efikasnost korištenja, a ne prisutnost resursa glavni je kriterij koji pokazuje domete razvojne politike. Turistički resursi (po WTO) se dijele na prirodne turističke resurse, kulturno povijesnu baštinu, klimatske uvjete, infrastrukturu, turističke usluge i sadržaj. U **prirodne turističke** resurse spadaju planine, šume, zaštićena područja prirode, slapovi, jezera, rijeke, spilje, flora i fauna i ostalo. U **kulturno povijesnu baštinu** spadaju povijesne zgrade i povijesna mjesta, spomenici, arheološki lokaliteti ili zbirke, folklor i tradicija, rukotvorine, muzeji, predstave, vizualna i primjenjena umjetnost, naučni i tehnološki resursi i ostalo. U **klimatske uvjete** se ubrajaju: prosječne temperature, relativna vlažnost, količina padavina, broj sunčanih dana, učestalost i snaga vjetrova i čistoća zraka. U **infrastrukturu spadaju:** prijevoz i pristup (zračne luke, luke, željeznice, cestovna mreža), izvori energije, snabdijevanje vodom, zbrinjavanje otpadnih voda i krutog otpada, komunikacije, banke i mjenjačnice i zdravstvene usluge. U **turističke usluge i sadržaj** spadaju: smještaj, usluga prehrane, prijevozne i turističke agencije, snadbjevači i turistički vodiči, kupovina, rekreacija i zabava, sport, turističke informacije i turistički kadrovi. Funkcionalnu strukturu turističke resursne osnove čine: temeljni turistički resursi, ostali izravni turistički resursi i neizravni turistički resursi. Temeljne turističke resurse (turistička atrakcijska osnova) čine potencijalne i realne turističke atrakcije svake destinacije. Smatraju se najvažnijim činiteljem turističke ponude, te im se pri planiranju razvoja turizma i stvaranju turističkog proizvoda posvećuje posebna pažnja. U ostale izravne turističke resurse ubrajaju se: turističko-ugostiteljski objekti, prateći turistički sadržaji, kadrovi, turističke zone, turistička mjesta, turističke destinacije, turističke agencije, turistička organiziranost (TO i sl.), turističke informacije i promotivni materijal, sistem turističkog informisanja, turistička educiranost lokalnog stanovništva i turistička atraktivnost susjednih destinacija.

U neizravne turističke resurse ubrajaju se: očuvani okoliš, geoprometni položaj, prometna povezanost, komunalna infrastruktura i objekti društvenog standarda, oblikovanje objekata, vanjskih uređenja i zelenih površina, mirnodopsko stanje i politička stabilnost i ostali resursi. Svaka turistička atrakcija jest turistički resurs, ali svaki turistički resurs ne mora biti i turistička atrakcija.

U turističke potencijale i faktore koji djeluju na oblikovanje turističke ponude spadaju:

- Geografski položaj
- Turistički položaj
- Geomorfologija
- Klima
- Hidrografija
- Biogeografija
- Spomenici kulture
- Manifestacije
- Vrste turizma
- Hoteli, restorani..
- Perspektive turizma

Analizom resursne osnove u turizmu vrši se identifikacija resursa, procjena resursa i mjere i postupci optimalne turističke valorizacije resursa. Analiza resursne osnove u turizmu početni je korak u procesu planiranja razvoja turizma. Efikasnost korištenja resursa determinira ekonomsku uspješnost turizma. Resurse je potrebno koristiti na način da se (bitno) ne umanjuje kvalitet života budućih generacija.

Bosansko-podrinjski kanton Goražde može predstavljati veoma zanimljivu turističku destinaciju, što je rezultat geografskog položaja, izuzetnih prirodnih ljepota, kulturno-historijskih vrijednosti i pogodnih klimatskih uslova. Na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde vijekovima su se ukrštale različite kulture, religije i tradicije, što daje dodatnu vrijednost kreiranju specifičnog turističkog proizvoda i obogaćuje ponudu.

Zahvaljujući svemu ovome, Bosansko-podrinjski kanton Goražde posjeduje brojne prirodne i ljudskim radom i aktivnošću stvorene mogućnosti za razvoj različitih vrsta turizma. U periodu do 1992. godine izgrađeni su značajni turistički kapaciteti, infrastruktura i transportna mreža predstavljajući solidnu osnovu za dalji razvoj ove djelatnosti.

U periodu od 1992. do 1995. Godine došlo je do velikog razaranja i uništavanja turističkih kapaciteta. Međutim, danas je veliki broj značajnih objekata turističke ponude opet u funkciji. Aktivnim učešćem Turističke organizacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, putničkih agencija sa prostora kantona, udruženja u oblasti turizma, te podrškom nadležnih vladinih institucija može se postići da turizam postane jedna od glavnih privrednih djelatnosti koja će istovremeno promovisati Bosansko-podrinjski kanton Goražde i državu u jednom potpuno novom svjetlu. Sami građani imaju veoma važnu ulogu u formiranju jedne nove slike našeg kantona. Budući da je ekološka svijest kod građana na jako niskom nivou, svjedoci smo degradacije, koju čovjek svjesno ili nesvjesno svakodnevno vrši na životnu sredinu. Bosansko-podrinjski kanton Goražde posjeduje značajne potencijale za razvoj seoskog turizma, ali i avanturističkog turizma, za sve koji vole odmor u netaknutoj prirodi i kampovanje. Turističko naselje "Ada" Ustikolina smješteno je na riječnom ostrvu 3 kilometra nizvodno od Ustikoline, koje je polazna stanica za splavarenje. „Ada“ kod Ustikoline je kompleks s restoranom, nizom bungalova, novosagrađenom ljetnom baštom sa 120 mjesta i pješčanom plažom.. Za planinarenje su idealni visovi Crni Rajski Vrh, Kleki Borovac. Lovište i izletišta "Bijele vode" na Krivoj Dragi idealan su ambijent za lovce, ali i turiste koji vole netaknutu prirodu.

Za planinare posebnu atrakciju predstavlja i planinski masiv Ruda Glava, na čijem lokalitetu je izgrađen planinarski dom, a kojeg rado posjećuju ne samo domaći nego i strani planinari. Također, potrebno je spomenuti i Sportsko-rekreativni centar Ruda Glava nalazi se na obroncima Jahorine, na oko 1450 metara nadmorske visine.

U najznačajnije turističke resurse i potencijale Bosansko-podrinjskog kantona Goražde spadaju: planine, šume sa mnogobrojnim vrstama divljači, rijeke sa svojim pritokama i raznovrsnim ribljim fondom, flora i fauna, kulturno-povijesna baština, manifestacije, hoteli, restorani i drugi ugostiteljski objekti.

Od kulturno-historijskih spomenika značajno je spomenuti: naselje na lokalitetu Jagnjilo kod Zupčića, Turhan Emin-begovu džamiju u Ustikolini, Turbe Sijerčića na Odžaku, Semiz Ali-pašino turbe sa haremom džamije, Rimski most na Kožetini, staro groblje na Presjeci ili crkve u Sopotnici, nekropole sa stećcima na Goršić polju sa UNESCO-ove liste, Mramorje-nekropola od 10 stećaka, Zorovići-stećci, Bogovići- nekropola stećaka, Dražmilo-djevojačko groblje i stećci ,Ilovača-ispod brda Liješčina- nišani i stećci, spomen obilježju, Faočići-stećci, Rešetnica-nekropola stećaka, Radovići-stećci, Bakije-stećci, Rešetnica-Jelići, nišan ukrašen sabljom i polumjesecom, Nekopi-stećci , Šemihova- stećci , Memorijalne šume 8372“ za žrtve genocida u Srebrenici na Posestri, Hrančićima u selu Kosače, Neolitsko naselje Lug, Kreča-džamija iz Osmanskog perioda, Groblje na Presjeci, Most na Kožetini, Zebina šuma, izletišta Rorovi, Pavlovića grad, spomenik blaženim Drinskim mučenicama itd.

4.3. Demografske karakteristike i kretanja

Po rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine u Bosansko-podrinjskom kantonu živi 23.734 stanovnika što pokazuje da je najmaloljudniji kanton u Federaciji Bosne i Hercegovine, što čini 1,07% stanovništva Federacije Bosne i Hercegovine dok je sa 47 stanovnika/km² po gustoći naseljenosti pretposljednji među kantonima Federacije Bosne i Hercegovine.

Nadmorska visina kantona kreće se od 345m do 1749m, što uzrokuje blagu kontinentalnu klimu sa kratkim zimama i dugim toplim ljetima. Kanton se sastoji od tri grad/općine i to:

- Grad Goražde
- Općina Foča u Federaciji BiH
- Općina Pale u Federaciji BiH

Općine Foča u Federaciji BiH i Pale u Federaciji BiH formirane su nakon mirovnog Dejtonskog sporazuma.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine na prostoru općine Foča F BiH živi 1933 stanovnika.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine na prostoru općine Foča F BiH živi 904 stanovnika.

4.4. Historija Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Na ovom potezu rijeka Drina je oblikovala aluvijalne ravni koje su bile pogodne za život još iz perioda prahistorije. Zahvaljujući Drini formirat će se najveća naselja u njenoj neposrednoj blizini. Iz perioda Mlađeg kamenog doba (Neolit) oko 3000 godina P.N.E. datira najstarije otkriveno naselje (naselje Lug, Zupčići). Od Mlađeg kamenog doba može se pratiti kontinuitet života na ovom području. Rijeka Drina je kroz historiju prikazana kao granica između različitih kultura, nacija, naroda, politika i različitih interesa. Gledano sa Zapada ili Istoka bila je inspiracija geostrateških politika. Ovom području dala je poseban karakter jer su uz njene obale nastala brojna naselja koja će vremenom postati gradovi. Iz navedenog možemo zaključiti da rijeka Drina, osim njenih prirodnih vrijednosti, ima veliki kulturološki značaj. Za historiju Bosne rijeka Drina ima posebnu ulogu, jer bosanski vladari u svojim poveljama navode da teritoriju koju kontrolišu se nalazi „od Save do Mora i od Cetine do Drine“. U XIV stoljeću dolazi do formiranja naselja i trgova iz kojih će se razviti gradovi.

Prema historijskim podacima najstarije naselje na području koje danas obuhvata BPK Goražde je Prača koja se navodi 1336 godine, zatim Goražde 1376. godine i Ustikolina 1394.godine. Iz historijskih spisa saznajemo da su Goražde, Prača i Ustikolina imali trgovačku aktivnost sa Dubrovačkom republikom, Stonom, Kotorom, Ulcinjem itd.

Navedeno područje se nalazilo u sastavu Bosanske srednjovjekovne države gdje su dominantnu ulogu imale vlastelinske porodice Kosače i Pavlovići. Kosače su kontrolisale Goražde dok su Ustikolina i Prača pripadale Pavlovićima. Tokom srednjovjekovnog perioda na ovom području ostao je niz spomenika kulture koji danas imaju neprocjenjivu vrijednost. Od spomenika kulture izdvajaju se tvrđave Novi u Prači, utvrda Grad iznad rijeke Osanice, srednjovjekovne nekropole stečaka Goršić polje, Kosače, Presjeka itd. zatim kameni most u Kožetinu. U prvim decenijama XV stoljeća osmanlije imaju sve zapaženiju ulogu i postepeno se asimiliraju na području Istočne Bosne.

4.5. Prirodne karakteristike Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Bosansko-podrinjski kanton Goražde ima veliko prirodno bogastvo koje je malo ili skoro nikako iskorišteno. Prirodna bogatstva Bosansko-podrinjskog kantona Goražde trebala bi biti okosnica rasta i razvoja turizma na ovim područjima. Bosansko-podrinjski kanton Goražde uglavnom određuje dolina rijeke Drine, sa graničnim planinskim masivima. Upravo je to razlog što je rijeka Drina imala najveću ulogu u geomorfološkim svojstvima terena i stvaranju kantona i regija.

Rijeka Drina je najveći privredni potencijal i najznačajniji turistički resurs na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Pored rijeke Drine, na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde nalazi se i Osanička Rijeka, Podhranjenski Potok, rijeka Prača, rijeka Kolina i niz drugih manjih pritoka rijeke Drine. Interesantno je pomenuti da u naseljima Bogušići i Mravinjac postoje izvori mineralne vode koji još uvijek nisu dovoljno eksploatisani i stavljeni u funkciju razvoja privrede. U općini Foča FBiH postoje izvori mineralne vode dok u općini Pale FBiH postoje termalni izvori koji se mogu u narednom periodu iskoristiti kao značajan turistički resurs. Gornji tok rijeke Drine još uvijek je sačuvan od svih zagađivača što je osnovni preduslov da pored ravničarskih vrsta žive i najzanimljivije salmonidne vrste riba (pastrmka, lipljan i mladica). Raznovrsnost ribljim fondom, izrazito bogatstvo mladicom i drugim vrstama ribe, briga o aktivnoj zaštiti ovih vrsta, dovela je do formiranja sportskih ribolovnih društava, koja egzistiraju na ovim prostorima.

Slika 1: Goražde

Oko 75% teritorije prekriveno je šumom i pašnjacima sa nadmorskom visinom iznad 500m, dok ostalih 25% otpada na zemljište ispod 500m nadmorske visine. Planinski visovi čine vizuru ovog Bosansko-podrinjskog kantona Goražde prepoznatljivom, te mu pružaju sliku pomalo divljeg prostora, slobodnog i očuvanog. Struktura teritorije koja je karakteristična za Bosansko-podrinjski kanton Goražde, proplanci sa planinskim uzvišenjima odličan su ugođaj za lovce i razvoj lovnog turizma. Prirodna i geografska raznolikost prostora, netaknuta priroda, sačuvana flora i fauna, predstavljaju važan resurs ovog kantona i osnovu za razvoj sportsko-rekreativnog, lovnog i ribolovnog turizma, kao odredišta za one koji vole aktivan odmor u netaknutoj prirodi uz obale rijeka. Ravničarski dio terena, aluvijalna zaravan rijeke Drine, predstavljaju najvažniji dio urbanog područja Općine.

4.6. Klima u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

Bosansko-podrinjski kanton Goražde ima veoma povoljan konfigurativni geografski položaj, što je i jedan od uzroka umjereno kontinentalne klime koja je zastupljena na ovom području. Umjereno topla i vlažna klima s toplim ljetima i svježim zimama, karakteristika je za područje Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Prosječna godišnja temperatura vazduha u Goraždu kreće se oko 10 °C, dok u planinskoj oblasti na oko hiljadu metara nadmorske visine iznosi oko 6 °C. Zime na području 1.000m nadmorske visine su hladne sa prosječnim temperaturama koje se kreću oko 0,6 °C. Srednje ljetnje temperature u Goraždu kreću se oko 18 °C, pa su ovdje ljeta prijatna čak i proladna. Srednja godišnja relativna vlažnost vazduha u Goraždu iznosi 84%.

U periodu od septembra do februara mjeseca relativna vlažnost vazduha je viša od srednje godišnje, usljed nižih temperatura vazduha i relativno velike učestalosti pojave magle u dolini.

4.6.1. Vegetacija, biljni i životinjski svijet

U sastav planinskih vriština, koje ostvaruju kontinuitet između šumskih i nešumskih ekosistema ulazi najzdravije planinsko voće (borovnice, brusnice, mlivnjak i planinska maginja). Planinski pejzaži sa obiljem zdrave planinske hrane su područje intenzivnog stočarstva od prošlosti do danas. Planinska staništa su naročito pogodna za produktivno ovčarstvo (stada ovaca pramenki), a mjestimično i stada bosanskih krava i konja. Realna šumska vegetacija¹ Bosansko-podrinjskog kantona Goražde je u nižim predjelima predstavljena hrastovim fitocenozama – šume sladuna i cera (*Quercetum frainetto-cerris*), iznad njih su šume kitnjaka i cera (*Quercetum petraeae montanum*), odnosno šume kitnjaka (*Quercetum petraeae-montanum*), na toplijim položajima, dok su na hladnijim položajima šume bukve. Ovdje su vrlo rijetko zaostale enklave šume bukve i jele sa smrčom (*Piceo-Abieti-Fagetum*). Za više predjele karakteristične su: fitocenoze bukve (*Fagetum montanum illyricum et Luzulo – Fagetum*), šume bukve i jele sa smrčom (*Piceo – Abieti – Fagetum*), šume jele i smrče (*Abieti – Piceetum*), kao i šume subalpinske smrče (*Piceetum subalpinum*).

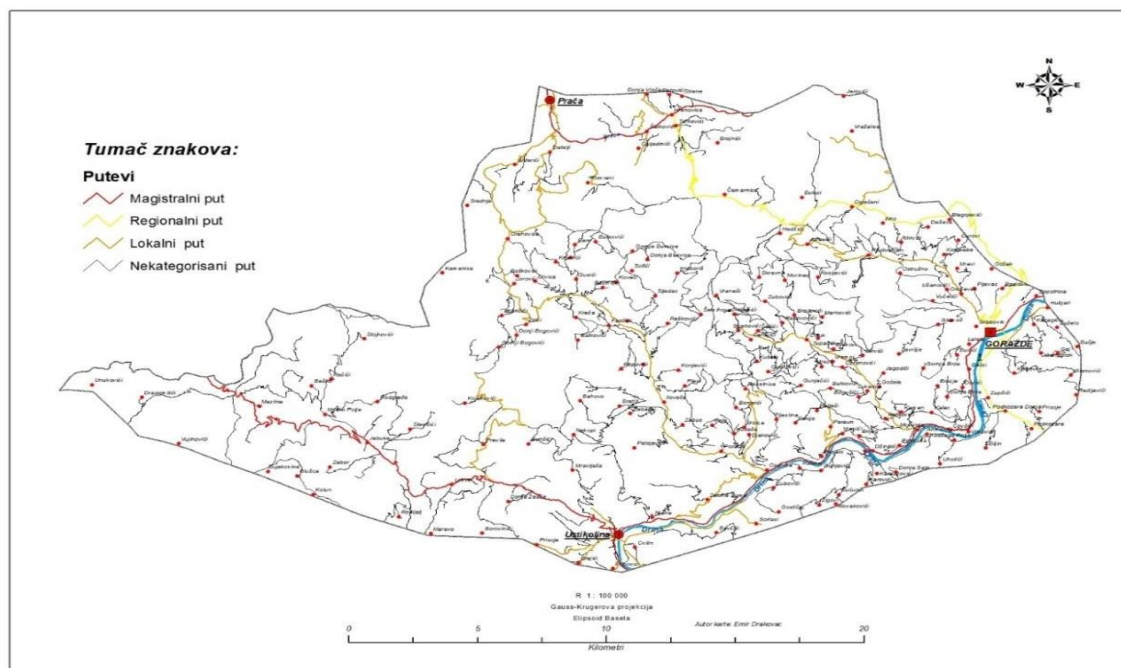
4.7. Saobraćaj, komunikacije u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

Na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde putna infrastruktura još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou pa se i dalje radi na poboljšanju postojećih asfaltnih cesta kao i asfaltiranja cesta prema seoskim naseljima. Kod saobraćajne infrastrukture postoje dva osnovna nivoa: putevi koji povezuju Bosansko-podrinjski kanton Goražde sa širim područjima (magistralni i regionalni) i putevi koji povezuju općine sa sjedištem Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

Magistralni putni pravci su: M5 (Sarajevo-Višegrad), M18 (Sarajevo-Brod na Drini), i M20 (Ustiprača-Foča), koji obezbjeđuju otvorenost ovog područja. Regionalna putna mreža je zastupljena putnim pravcem R-448 (Potkozara-Goražde- Hrenovica) u dužini od 40,00 km. R-448-a (Osanica- Ilovača- Prača) koji povezuje većinu turističkih potencijala Goršić polje, Ruda glava, Klek, Borovac.

¹Pod terminom realna vegetacija podrazumjeva se sadašnja tzv. aktuelna vegetacija koja je rezultat određenih klimatskih prilika, ali i djelovanja zooantropogenog faktora.

Lokalna putna mreža je zastupljena sa 13 važnijih putnih pravaca. Bosansko-podrinjski kanton Goražde nalazi se u središtu gornje-drinske regije, 50,7 km vazdušne linije jugoistočno od Sarajeva. Trenutno je u izgradnji tunel Hranjen koji će biti poveznica između grada na Drini i glavnog grada Bosne i Hercegovine. Realizacija ovog veoma važnog projekta za Bosansko-podrinjski kanton Goražde trebala bi biti okončana u periodu trajanja ove strategije, što pruža mogućnost širenja turističke ponude Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, kao i veću posjećenost turista raznovrsnoj turističkoj ponudi Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Kroz područje kantona i susjednih općina prolaze najznačajniji regionalni transportni koridori koji povezuju Bosnu i Hercegovinu sa Srbijom, Crnom Gorom, Albanijom, Grčkom i Turskom.

Karta 1: Mreža puteva Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Neki od osnovnih podataka vezanih za saobraćaj i promet u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde su:

- Potrebni dokumenti za ulazak vozača u BiH su: vozačka dozvola, saobraćajna dozvola i zelena karta (dokaz o osiguranju vozila)
- Osnovna pravila u vožnji na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde su: brzina: 40 km/h u naseljima, 60 km/h izvan naselja (ukoliko saobraćajnim znakom nije drugačije navedeno)
- Prilikom vožnje zabranjena je upotreba mobitela
- Taxi služba postoji u svim mjestima
- Udaljenost: Goražde-Sarajevo: 92 km
- Udaljenost: Goražde-Beograd: 303 km
- Udaljenost: Goražde- Dubrovnik: 214 km
- Važnije benzinske stanice na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde su:
 - Energopetrol D.D., I Maršala Tita bb,
 - Energopetrol D.D. II Muhidina Mašića Munje 12,
 - El Tarik oil, 31. Drinske brigade,
 - TZS OIL, 1.drinske brigade bb,

Vrijeme rada benzinskih stanica je svaki dan od 00-24h.

4.7.1. Aerodromi u BiH

Najbliže zračne luke su:

- Međunarodni aerodrom Sarajevo – udaljenost cca 105 km.,
- Međunarodni aerodrom Banja Luka, udaljenost 261 km
- J.P. Međunarodna zračna luka - aerodrom Mostar d.o.o. udaljenost 182 km
- Međunarodni aerodrom Tuzla d.o.o. udaljenost 161km.

U saobraćajno-geografskom pogledu Bosansko-podrinjski kanton Goražde smješten je na saobraćajnim trasama i koridoru značajnijih bosanskohercegovačkih longitudinalnih i transverzalnih pravaca, formiranih magistralnim pravcima M5 i M20, kao i regionalnim pravcem R-448 i R448-a.

4.8. Stanovništvo u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

Prema preliminarnim rezultatima popisa stanovništva provedenog 2013. godine, na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde živi 25.336 stanovnika, odnosno 1,06% stanovništva Federacije BiH ili 0,66% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. U periodu od 1991. do 2011. godine broj stanovnika na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde se smanjio za 7.387 ili 18,37% čime je Bosansko-podrinjski kanton Goražde postao najslabije naseljen kanton u Federaciji BiH. Drastičan pad naseljenosti na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde rezultat je ratnih dešavanja (1992 – 1995), koja su rezultirala ljudskim gubicima, promjenama administrativnih granica, te značajnim iseljavanjem stanovništva u evropske i preookeanske zemlje u poslijeratnom periodu. Prema procentu naseljenosti, Bosansko-podrinjski kanton Goražde spada u ruralno područje BiH. Od 2010. do 2013. godine, Bosansko-podrinjski kanton Goražde je bilježio negativan migracijski trend karakteriziran većim brojem ukupno odseljenih nego doseljenih osoba, sa najvišim negativnim vrijednostima zabilježenim u općini Goražde.

Kao rezultat pozitivnih privrednih kretanja, u proteklih par godina dati pokazatelji su se počeli mijenjati, te je migracijski trend blizu nule. U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde 68,11% stanovnika je radno sposobno (od 15 do 64 godine starosti), od čega je 43,47% stanovnika radno aktivno, dok je prema podacima Službe za zapošljavanje Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, zaključno sa novembrom 2015. godine bilo 3.447 lica koja traže zaposlenje. U periodu 2009.-2014. godine, u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde je ostvaren negativan prirodni priraštaj². Iz predhodono navedenog vidljivo je da se stanovništvo na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde suočava sa slijedećim problemima:

- Negativan migracijski saldo;
- Napuštanje ruralnih područja;
- Negativan prirodni priraštaj.

²Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjak

Rješavanje navedenih razvojnih problema prikazano je kroz razvojne potrebe stanovništva u sljedećoj tabeli.

Tabela 1: Razvojni problemi i razvojne potrebe stanovništva Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
Negativan migracijski saldo	Osmisliti i provoditi mjere za poticanje zadržavanja stanovništva na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i poboljšanja kvalitete života kako bi se spriječilo iseljavanje stanovništva (poticaji privrednim subjektima za otvaranje novih radnih mjesta, poticaji za zapošljavanje mladih, unapređenje zdravstvenih usluga, povoljnije rješavanje stambenih problema i sl.).
Napuštanje ruralnih područja i povećanje broja stanovnika u gradskom središtu – Goražde	Razvijati poticajnu politiku za zaustavljanje procesa deruralizacije i zadržavanja seoskog stanovništva kroz izgradnju putne infrastrukture prema gradskom središtu i kroz poticaje u poljoprivrednoj proizvodnji.
Negativan prirodni priraštaj	Provoditi mjere pronatalitetne politike kroz subvencije i pomoć mladim porodicama; Kreirati sadržaje za zadržavanje i privlačenje mladih porodica u Bosansko-podrinjski kanton Goražde – uključujući unapređenje poslovnog ambijenta.

4.9. Privreda Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde zastupljeno je devet industrijskih zona:

PREGLED INDUSTRIJSKIH ZONA NA PODRUČJU BOSANSKO-PODRINJSKOG KANTONA GORAŽDE

R.B.	NAZIV INDUSTRIJSKE ZONE	OPĆINA/GRAD
1.	INDUSTRIJSKA ZONA „VITKOVIĆI“	GRAD GORAŽDE
2.	INDUSTRIJSKA ZONA „BEKTO PRECISA“	GRAD GORAŽDE
3.	INDUSTRIJSKA ZONA „POBJEDA“	GRAD GORAŽDE
4.	POSLOVNA ZONA „RASADNIK“	GRAD GORAŽDE
5.	PODUZETNIČKO-POLJOPRIVREDNA ZONA „CVILIN“ USTIKOLINA	FOČA-FBIH
6.	PODUZETNIČKO-ZANATSKA ZONA „VRBNIČKI POTOK USTIKOLINA	FOČA-FBIH
7.	PODUZETNIČKO-ZANATSKA ZONA „NJUHE“ USTIKOLINA	FOČA-FBIH
8.	PODUZETNIČKO-ZANATSKA ZONA „MLIN“ USTIKOLINA	FOČA – FBIH
9.	INDUSTRIJSKA ZONA HRENOVICA	PALE-FBIH

PREGLED INDUSTRIJSKIH ZONA POJEDINAČNO

1. INDUSTRIJSKA ZONA „VITKOVIĆI“

POVRŠINA – 20,9 ha

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA
1.	„PREVENT GORAŽDE“ d.o.o.
2.	„PREVENT SAFETY“ d.o.o.
3.	„PREVENT COMPONENTS“ d.o.o.
4.	„TVC“ d.o.o.
5.	„TVC MOTION“ d.o.o.
5.	„JANJINA“ d.o.o.
6.	„EMKA BOSNIA“ d.o.o.
7.	„AC-UNITY“ d.o.o.
8.	„TZS EXPORT-IMPORT“ d.o.o.
9.	„TZS OIL“ d.o.o.
10.	„FINA“ d.o.o.
11.	„ZLATIC TRANSPORT“ d.o.o.
12.	„BEKTO SPECIJALNA IZRADA“ d.o.o.
13.	„BNTS“ d.o.o.
14.	„INŽINJERING“ d.o.o.

2. INDUSTRIJSKA ZONA „ BEKTO PRECISA“

Površina 10,5 ha

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA
1.	„EMKA BOSNIA“ d.o.o. Werk 2
2.	„EBI“ d.o.o.
3.	„EBI SECURITY“ d.o.o.
4.	„MPI MLIN USTIKOLINA“ d.d. – podružnica pekara
5.	J.P. „BOSANSKO – PODRINJSKE ŠUME“ d.o.o.
6.	J.U. VETERINARSKA STANICA GORAŽDE
7.	„4PASSION INVESTMENT“ d.o.o.
8.	„BC KABEL“ d.o.o.

3. INDUSTRIJSKA ZONA „POBJEDA“

Površina: 23,9 ha

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA
1.	„UNIS GINEX“ d.d.
2.	„POBJEDA RUDET“ d.d.
3.	„POBJEDA TECHNOLOGY“ d.d.
4.	„TVORNICA ALATA GORAŽDE“ d.d.
5.	„BTF“ d.o.o.
6.	„POBJEDA SIGURNOST“ d.o.o.

4. INDUSTRIJSKA ZONA „RASADNIK“

Površina 2,3 ha

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA
1.	„BINGO“ d.o.o.
2.	„AGROPODRINJE“ z.z.
3.	„MERMER“ d.o.o.

5. PODUZETNIČKO-POLJOPRIVREDNA ZONA „CVILIN“ USTIKOLINA

Površina 174.926 m²

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA
1.	Poljoprivredni rasadnik

6. PODUZETNIČKO-ZANATSKA ZONA „VRBNIČKI POTOK“

Površina 176.462 m²

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA/INSTITUCIJA
1.	Kazneno-popravni zavod Sarajevo – odjeljenje Ustikolina

7. PODUZETNIČKO-ZANATSKA ZONA „NJUHE“ USTIKOLINA

Površina 8.272 m²

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA	NAPOMENA
1.	Trenutno nema privrednih subjekata koju egzistiraju u ovoj poslovnoj zoni	U ovoj poslovnoj zoni poslovao je privredni subjekat „Fekry“ d.o.o., a 2019.godine pokrenut je stečajni postupak i ovaj privredni subjekat više ne egzistira

8. PODUZETNIČKO-ZANATSKA ZONA „MLIN“ USTIKOLINA

Površina 25.049 m²

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA
1.	„MPI MLIN“ d.d. Ustikolina
2.	Hladnjača „Herbos- natura“

9. INDUSTRIJSKA ZONA HRENOVICA

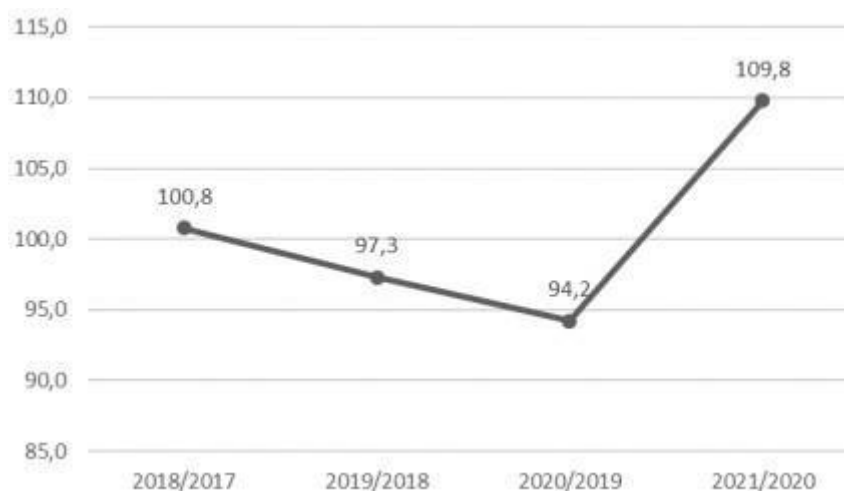
Površina 10 ha

R.B.	NAZIV PRIVREDNIH SUBJEKATA	NAPOMENA
1.	Trenutno nema privrednih subjekata koju egzistiraju u ovoj poslovnoj zoni	U ovoj poslovnoj zoni poslovao je probno privredni subjekat „Ecoplod“ d.o.o., koji je pokušao sa proizvodnjom pomfrita, međutim nije uspio ovaj poslovni poduhvat.

Za potrebe industrijske zone Vitkovići izgrađen je most preko rijeke Drine u čiju proširenja iste, ili izgradnje potpuno nove industrijske zone na desnoj obali rijeke Drine. Izgradnja Mosta u Vitkovićima je započeta 2016 i još nije završena. Ovaj Most predstavlja kapitalni projekat kako za mještane tako i za privredu. Mještani Vitkovića koriste svoja imanja na desnoj strani Drine prelazeći čamcima, te se i izgradnjom Mosta otvara mogućnost proširenja industrijske zone na desnoj obali Drine.

Prema statističkim podacima, u 2021. godini u FBiH je došlo do rasta ukupne industrijske proizvodnje za 9,8% u odnosu na prethodnu godinu.

Grafikon 1 ; Izvorni indeksi obima industrijske proizvodnje po godinama u FBiH

Izvor: (Federalni zavod za statistiku, 2021) Obrada podataka: Federalni zavod za programiranje razvoja

Struktura industrijske proizvodnje se neznatno promijenila u odnosu na 2020. godinu. I dalje najveće učešće imaju prerađivačka industrija (72,8%), proizvodnja električne energije (17,3%) i rudarstvo (9,9%). Najveći rast industrijske proizvodnje u FBiH ostvaren je u području prerađivačke industrije u oblasti proizvodnje gotovih metalnih proizvoda, osim mašina i opreme za 27,3%, proizvodnji motornih vozila, prikolica i poluprikolica za 25,2% i proizvodnji koksa i rafiniranih naftnih proizvoda za 24,0%. Najveći pad ostvaren u proizvodnji ostalih prevoznih sredstava za 26,7%, proizvodnji odjeće za 14,7% i u proizvodnji uglja i lignita za 10,9% u odnosu na prethodnu godinu. Gledano po kantonima, rast ukupne industrijske proizvodnje zabilježili su svi kantoni a najviše Hercegovačko-neretvanski kanton (za 27,4%), Srednjobosanski i Bosansko podrinski kanton (za 18,0%) i Unsko – sanski (za 15,5%), dok su najmanji rast industrijske proizvodnje zabilježili Zeničko-dobojski (za 2,0%) i Kanton 10 (za 0,9%).

Tabela 2. Izvorni indeksi industrijske proizvodnje po kantonima FBiH

Kantoni	<u>2018</u> 2017	<u>2019</u> 2018	<u>2020</u> 2019	<u>2021</u> 2020
Unsko - sanski	100,2	103,8	94,0	115,5
Posavski	87,7	95,3	95,3	106,7
Tuzlanski	100,0	97,9	97,4	102,8
Zeničko - dobojski	96,6	93,6	101,2	102,0
Bosansko - podrinski	95,3	72,7	98,7	118,0
Srednjobosanski	99,2	101,1	87,9	118,0
Hercegovačko - neretvanski	122,3	97,5	73,9	127,4
Zapadnohercegovački	103,0	111,6	101,5	114,0
Kanton Sarajevo	104,6	103,7	86,9	102,4
Kanton 10	97,3	96,2	98,0	100,9
Federacija BiH	100,8	97,3	94,2	109,8

Broj poslovnih subjekata na dan 31.12.2021. godine po kantonima daje se u slijedećem pregledu:

Tabela 3. Struktura poslovnih subjekata po kantonima u FBiH 2021.godini

Kanton	Ukupno poslovnih subjekata	Pravna lica	Jedinice u sastavu pravnih lica	Fizička lica obrtnici
1	2=3+5	3	4	5
Unsko - sanski	9.743	5.714	3.896	4.029
Posavski	1.593	1.058	834	535
Tuzlanski	21.214	9.953	6.224	11.261
Zeničko-dobojski	14.976	6.808	4.314	8.168
Bosansko-podrinjski	1.098	601	427	497
Srednjobosanski	11.003	5.469	2.697	5.534
Hercegovačko-neretvanski	14.423	7.654	3.410	6.769
Zapadnohercegovački	5.653	3.446	874	2.207
Kanton Sarajevo	33.828	21.003	7.290	12.825
Kanton 10	3.629	2.266	1.042	1.363
Federacija BiH	117.160	63.972	31.008	53.188

Gledano po kantonima najveći broj poslovnih subjekata na kraju 2021. godine registrovan je u Kantonu Sarajevo sa učešćem od 28,9% u odnosu na ukupan broj poslovnih subjekata u FBiH, Tuzlanskom kantonu sa učešćem od 18,1%, dok je najmanje učešće registrovano u Posavskom kantonu sa 1,4% i Bosansko-podrinjskom kantonu sa učešćem od 0,9% u ukupnom broju poslovnih subjekata u FBiH.

Najveći broj pravnih lica na kraju 2021. godine registrovan je, također, u Kantonu Sarajevo (32,8% u odnosu na ukupan broj pravnih lica u FBiH), a najmanji broj u Bosansko-podrinjskom kantonu (0,9% u odnosu na ukupan broj pravnih lica u FBiH).

Najveći broj fizičkih lica – obrtnika na kraju 2021. godine registrovan je u Kantonu Sarajevo kantonu (24,1% u odnosu na ukupan broj obrtnika u FBiH), a najmanji broj u Bosansko-podrinjskom kantonu (0,9% u odnosu na kupan broj obrtnika u FBiH).

Povećanje ukupnog broja poslovnih subjekata zabilježeno je u svim kantonima a najviše u Kantonu Sarajevo za 4,3%, Bosansko-podrinjskom kantonu za 3,6% i Srednjobosanskom kantonu za 2,0% u odnosu na prethodnu godinu.

U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde je zastupljen i veliki broj privrednih subjekata u oblasti ugostiteljske djelatnosti, a među njima najznačajniji su Beno d.o.o / Hotel „Behar“ u Goraždu, As-Company/ restoran „Drinska bašta“ u Goraždu, Pansion „Somun“ u Goraždu, Motel „Fejzić“ u Goraždu, Restoran „River side“ u Goraždu, Konoba „Bosanska“ u Goraždu, Motel „Bijele vode“ d.o.o. u Prači, Pansion / Restoran „Casablanca“ u Mravinjcu, Restoran „Amaro“ na Osanici, pansion „Baša“ koji se nalazi u Ustikolini na ušću rijeke Koline u Drinu. Prethodno navedeni ugostiteljski objekti daju dobre pretpostavke za razvoj turizma.

U sklopu Bošnjačko-planinarskog društva “Goražde-Maglič” na Rudoj Glavi nalazi se Sportsko-rekreativni centar sa planinarskim domom i ostalim pratećim sadržajima. Sportsko-rekreativni centar „Ruda glava“ je sportski kompleks koji se nalazi na 1450 metara nadmorske visine na obroncima Jahorine. Kapacitet doma je oko 100 ležajeva, sa centralnim grijanjem, markiranim šetnicama na Borovac, Klek, Kacelj i Rudu Glavu i predstavlja idealne uslove za razvoj planinskog turizma tokom cijele godine, a posebno u zimskim uslovima.

Bosansko-podrinjski kanton Goražde ima dobro razvijen robni promet, a najznačajnija privredna društva u ovoj oblasti su „Lepenica Company“, sa lanacom maloprodajnih objekata, „Om commerc“ „Konzum“, „Škafa“ i „Bingo“, kao i drugi privredni subjekti koji se bave trgovinom. Privredno društvo “Bingo” ima veliki tržišni centar sa caffè restoranom, igraonicom za djecu.

Da je privreda Bosansko-podrinjskog kantona Goražde u usponu govori podatak da osam banaka imaju svoje poslovnice na našem kantonu. Nosioци finansijskog tržišta našeg kantona su: Privredna banka Sarajevo, Raiffeisen Bank, Union Banka, Sparkasse Bank, Asa Banka, Bosna Bank International, Turkish Ziraat Bank, NLB Banka, te veliki broj osiguravajućih društava i mikrokreditnih organizacija. Za udoban prevoz putnika u lokalnom, državnom i međunarodnom saobraćaju zadužena su privredna društva ATTP, „Centroprevoz“ d.o.o Goražde, „Goraždeprevoz“ d.o.o. Goražde, i “Drina bus” d.o.o. Foča FBiH. U sastavu privrednog društva ATTP “Centroprevoz” d.o.o. Goražde nalazi se putnička agencija i jedna je od dvije zvanično registrovane putničke agencije na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. U sastavu ovog privrednog društva nalazi se i autobuska stanica.

Za rekonstrukciju, održavanje i izgradnju putnih saobraćajnica zaduženi su “Goraždeputevi” d.d. Goražde, “Okac” d.o.o. Goražde, JKP “Prača” d.o.o. Pale FBiH.

Značajan doprinos u ostvarivanju posebnog društvenog interesa u gospodarenju šumama i šumskim zemljištem u državnom vlasništvu na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde daju javno preduzeće „Bosansko-podrinjske šume“ i Kantonalna uprava za šumarstvo.

Veliki doprinos razvoju poljoprivredne proizvodnje na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde daje privredno društvo “Agros” d.o.o. Goražde te Zemljoradnička zadruga „Agropodrinje“ iz Goražda, kao i veliki broj registrovanih samostalnih poljoprivrednih proizvođača (SPP). Na prostorima Bosansko-podrinjskog kantona Goražde mogu se naći još uvijek autohtone sorte voća, kao i zdrava organska hrana.

Na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, pored privrednih društava registrovan je i veliki broj privrednih subjekata koji se bave obrtom i srodnim djelatnostima te pružanjem velikog broja zanatskih usluga.

Institucije za podršku privrednim subjektima su: Razvojna agencija (na području BPK djeluje SERDA - Regionalna razvojna agencija za makroregiju Sarajevo, čijim su se osnivačima pridružile općine Goražde, Foča-FBiH i Pale-Prača), Privredna komora BPK Goražde, Udruženje poslodavaca BPK Goražde, Obrtnička komora BPK Goražde, te Udruženje građana "Aldi" – Agencija za lokalne razvojne inicijative Goražde.

4.10. Kulturno-historijsko naslijeđe Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Bosansko-podrinjski kanton Goražde se nalazi u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine koji u administrativnom smislu obuhvata tri općine: Goražde, Foča-FBiH i Pale-FBiH. Na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde nalazi se zapažen broj kulturno-historijskih spomenika koji po svojim oblicima, način ugradnje, vrstama materijala, osobinama, ukrašavanjima predstavljaju kulturološke fenomene neprocjenjive vrijednosti. Kulturna baština je skupina dobara naslijeđenih iz prošlosti koje ljudi identifikuju, neovisno o vlasništvu, kao dragi vrijednosti, vjerovanja, znanja i tradicija. Ona uključuje sve aspekte okoliša koji su proistekli izmeđuusobnog djelovanja ljudi i mjesta u vremenu.

Spomenici kulture na ovom prostoru su dio evropskog naslijeđa zbog čega svi pojedinci, građani, organizacije i vlasti imaju obavezu poštovati kulturnu baštinu, a samim tim poštuju i zajedničku baštinu Evrope.³Zbog velikog broja lokaliteta kulturnog naslijeđa izdvojiti ćemo njih nekoliko koji mogu biti snažan factor razvoja u turizmu.

5. TURIZAM U BOSANSKO-PODRINJSKOM KANTONU GORAŽDE

S obzirom na raspoložive turističke resurse i potencijale Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, turistička ponuda nije na zavidnom nivou. Najatraktivniji turistički proizvod sa osmišljenim sadržajem, u okviru riječnog turizma, je splavarenje rijekom Drinom od Ustikoline do Goražda i kao takav jedinstven je u Evropi.

Od ostalih turističkih proizvoda u okviru specifičnih oblika turizma treba spomenuti lovni i ribolovni turizam, manifestacijski turizam, turizam sa temom gastronomije, planinski turizam i tranzitni turizam. Međutim, za prethodno navedene oblike turizma nisu osmišljeni turistički proizvodi sa sadržajima koji bi omogućili duže zadržavanje turista na prostorima Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

5.1. Kapaciteti smještaja

Kao značajnu postojeću turističku infrastrukturu treba spomenuti i hotele, restorane i ostale ugostiteljske objekte i to: Hotel „Behar“ u Goraždu, pansion „Drinska bašta“ u Goraždu, pansion „Casablanca“ u Mravinjacu, pansion „Amaro“ na Osanici, pansion i prenoćište „Lelo“ Goražde, Pansion „Fejzić“ Goražde, te pansion „Baša“ u Ustikolini. Od smještajnih kapaciteta na prostoru općine Pale-FBiH turistima su na raspolaganju motel „Bijele vode“ i bungalovi koji se nalaze u sklopu turističkog naselja „Bijele vode“, koji je kategorizirano sa ***** zvijezdice, te bungalovi JKP „Prača“.

³<http://www.kbbpk.ba/indexbih.html>

Hotel „Behar“

Hotel “Behar“ je jedini hotel na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Kategorisan je sa tri zvijezdice i trenutno se ubraja u jedan od najluksuznijih i najljepših hotela u Gornje-drinskoj regiji. Smješten je na lijevoj obali rijeke Drine u samom centru grada Goražda. Hotel raspolaže sa ukupno 24 sobe i to 6 luksuzno opremljenih apartamana, 11 dvokrevetnih i 7 jednokrevetnih soba, zatim tri terase sa prelijepim pogledom na rijeku Drinu, kongresnom salom, te parking prostorom. Zaposleno osoblje hotela svojim gostima svakodnevno pruža usluge vrhunskog kvaliteta te dobru organizaciju.

Slika 2. Hotel “Behar“

Hotel “Casablanca”

Hotel “Casablanca” se nalazi na lijevoj obali rijeke Drine u naselju Mravinjac i smješten je uz magistralni put M-20 u pravcu Foče. Od centra grada pansion je udaljen cca 7 km. Raspolaže sa 29 smještajnih jedinica, od toga dva luksuzno opremljena apartmana, 4 jednokrevetne, 18 dvokrevetnih soba sa mogućnošći proširenja i 5 trokrevetnih sa svim potrebnim pogodnostima. Međutim, ono po čemu je hotel itekako prepoznatljiv je kvalitetna gastro ponuda, koja po mišljenju mnogih gostiju predstavlja najkvalitetniju uslugu ovog objekta. U ponudi su nadaleko poznati kulinarski specijaliteti i delicije ne samo naše tradicionalne bosanske, već i internacionalne kuhinje. U sklopu pansiona nalaze se: restoran i svadbeni salon kapaciteta cca 350 mjesta, te veliki parking prostor za goste.

Slika 3. Hotel Casablanca

Turističko naselje “Bijele vode”

Turističko naselje “Bijele vode” se nalazi na udaljenosti od 19 km od Goražda, a 68 km od Sarajeva. Od smještajnih objekata u okviru turističkog naselja „Bijele vode“ nalazi se motel, dva apartmana te bungalovi koji su izgrađeni u planinskom stilu. Bungalovi su izgrađeni od prirodnih materijala i njihov dizajn je u potpunosti kompatibilan sa prirodnim ambijentom u kojem se nalaze. Međutim, pored navedenih smještajnih objekata turističko naselje svojim posjetiteljima na raspolaganje nudi niz drugih turističkih sadržaja, kao što su: ski lift, otvoreni bazen, sportski tereni, kongresna sala, te restoran sa jedinstvenom gastro ponudom sa kapacitetom od 50 sjedećih mjesta. Privredno društvo „Bijele vode“ ima u svom sastavu punionicu prirodne izvorske vode kao i lovno-sportsko-rekreativni centar sa pratećim sadržajima. „Lovno-turistički centar Bijele vode“ spada u kategoriju brdsko-planinskih lovišta otvorenog tipa sa jako razvijenim reljefom koji se nalazi na teritoriji općine Pale FBiH. Zbog svoje lokacije Bijele vode su savršeno mjesto za pripreme sportskih ekipa.

Slika 4. Turističko naselje “Bijele vode”

Motel „Bazeni“ Vitkovići predstavlja značajnu turističku infrastrukturu koja raspolaže sa smještajnim kapacitetima, restoranom i tri bazena koja su u fazi renoviranja, međutim u toku 2024. godine očekujemo stavljanje u funkciju ovog objekta što će umnogome obogatiti turističku ponudu kantona.

Pansion „Drinska bašta“

Pansion „Drinska bašta“ se nalazi u Goraždu u neposrednoj blizini sportske dvorane Mirsad Hurić na desnoj obali rijeke Drine. Pansion raspolaže ukupno sa 4 sobe, 3 apartmana, restoranom kapaciteta od 50 mjesta, te ljetnom baštom kapaciteta 100 mjesta. Specijalna usluga pansiona je bogata i kvalitetna gastro ponuda.

Pansion “Amaro”

Pansion “Amaro” smješten je na lijevoj obali rijeke Drine na Osanici. Pansion se nalazi tik uz magistralni put M-20 u pravcu Foče i od centra grada je udaljen cca 15 km. Pansion raspolaže sa 6 dvokrevetnih soba, kapaciteta 15 ležaja, restoranom kapaciteta 100 mjesta, parking prostorom, te bogatom tradicionalnom gastro ponudom.

Pansion "Baša"

Pansion "Baša" nalazi se u Ustikolini na ušću rijeka Koline i Drine. Pansion je potpuno renoviran. Raspoloža sa moderno i luksuzno opremljenim sobama, bazenom, bogatom gastro ponudom i parking prostorom. Sobe su jednokrevetnog, dvokrevetnog i trokrevetnog tipa. U sklopu pansiona nalazi se i restoran kapaciteta 120 mjesta. Restoran raspoloža raskošnom ponudom tradicionalnih bosanskih jela i poslastica.

Slika 5. Pansion "Baša"

Bungalovi JKP „Prača“

JKP „Prača“ raspoloža sa bungalovima kapaciteta 4 apartmana i 20 ležajeva. Objekti se nalaze na obali rijeke Prače u blizini fudbalskog terena, što daje mogućnost sportistima i sportskim ekipama da obavljaju kvalitetne sportske pripreme. Bungalovi JKP Prača su veoma traženi tokom cijele godine.

Planinarski dom „Ruda glava“

U sklopu Planinarskog doma “Goražde-Maglić” na Rudoj Glavi nalazi se Sportsko-rekreativni centar. Sportsko-rekreativnicentar „Ruda glava“ je sportski kompleks koji se nalazina 1450 metara nadmorske visine na obroncima Jahorine. Kapacitet doma je oko 100 ležajeva, sa centralnim grijanjem. Planinski dom „Ruda Glava“ kompletno uređen dom sai zuzetno lijepim pejzažima i trim stazama za šetnje ali i ljubitelje planinarenja predstavlja izuzetan potencijal za razvoj turizma.

5.2. Selektivni oblici turizma

Od posebnog je značaja sistem doživljaja koje destinacija Bosansko-podrinjskog kantona Goražde realno može ponuditi u okviru selektivnih oblika turizma na koje se ona želi i treba orijentisati, s posebnim naglaskom na modalitete njihove pripreme i pružanja, a temeljeno na ocjeni motiva (primarni ili sekundarni), učestalosti (visoka, srednja, niska) ili razvojne komponente, tj. stepen osmišljenosti ponude (unaprjeđivati, osmisliti). Svaki segment ponude mora biti jedan od niza elemenata u kreiranju doživljaja kojeg turist očekuje, traži i pamti nakon odlaska. Slijedom toga, sve selektivne vrste turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde moguće je povezati s doživljajima. U kontekstu ove Strategije čini se stoga opravdanim izložiti jedan pregled koji podrazumijeva modalitet selektivnih oblika turizma, doživljaje i motive kao što je to (za primjer) izloženo u nastavku teksta.

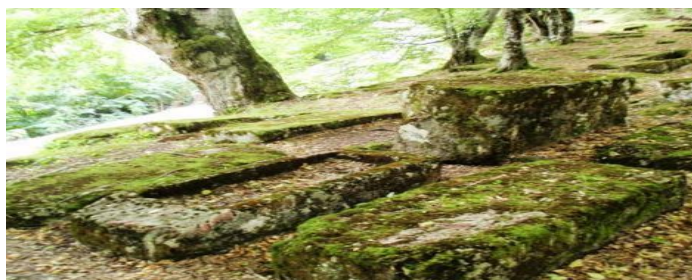
5.2.1. Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe

Kulturno-historijski spomenici i prirodno naslijeđe na ovom prostoru su dio evropskog naslijeđa zbog čega svi pojedinci, građani, organizacije i vlasti imaju obavezu poštovati kulturnu baštinu i prirodno naslijeđe Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, a samim tim poštujući i zajedničku baštinu Evrope. Uvrštavanjem u turističku ponudu ovog specifičnog oblika turizma se pozitivno reflektira i na kulturu i to u kontekstu stvaranja dodatnog izvora prihoda, što u prvom redu omogućava profesionalno upravljanje kulturnim dobrima i racionalniju kontrolu korištenja kulturnih potencijala, mnogo efikasniji marketinški nastup, te unapređenje odnosa lokalnog stanovništva prema kulturnim vrijednostima.

Osnovni sadržaji na kojima se zasnivaju kulturne rute su prirodni ili kulturni kontekst, očuvano kulturno naslijeđe, nematerijalno naslijeđe koje je u funkciji historijskog i kulturnog značaja rute, te identitet rute kao rezultat međukulturnih veza i utjecaja, odnosno interakcije i uspostavljanja zajedničkih karakteristika i vrijednosnih sistema više kultura. Da bi takva kulturno-historijska i prirodna ruta uspješno funkcionirala neophodno je raditi na izgradnji prepoznatljivog brenda koji bi se pozicionirao u svijesti potencijalnih posjetilaca, što zahtijeva ponudu višetematskih i netematskih atraktivnosti i adekvatnu razvijenost turističke infrastrukture.

Zbog velikog broja lokaliteta kulturnog-historijskog i prirodnog naslijeđa izdvojiti ćemo njih nekoliko koji mogu biti snažan faktor razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

Goršić polje nalazi se na nedaleko od putne komunikacije Goražde – Osanica – Ilovača – Brzača i udaljeno je 30 km od centra Goražda. Spada u nacionalne spomenike BiH i jedna je od 30 nekropola stećaka koje će biti upisane na UNESCO listu svjetske baštine-srednjovjekovna nekropola sa 324 stećka. Prema svojoj brojnosti, rasporedu, raznovrsnosti i kvalitetu obrade stećaka važi za veliko kulturološko bogatstvo. Nekropola je rađena tako da su stećci postavljeni u polukružne redove koji se od vrha šire prema dnu. Iako je prošlo dosta vremena od kada je nastala može se sa lakoćom utvrditi da su stećci planski postavljeni. Rastojanje između stećaka je gotovo identično, s tim što njihov raspored ugrožava gusta šuma, čije korijenje od stabala utjecalo na dodatno tonjenje i pomjeranje. Svi stećci su prekriveni debljim slojem mahovine, a njih oko dvadesetak je djelimično očišćeno i na njima se nalaze ukrasi s ljiljanom, jelenom, srpom i zvijezdama, a na jednom stećku nalazi se epitaf.

Slika 6: Stećci-Goršić polje

Kosače se nalaze na putnoj komunikaciji Goražde – Osanica – Kosače i od centra Goražda udaljene su 18,3 km. Spada u nacionalne spomenike i na tom lokalitetu se nalazi srednjovjekovna nekropola stećaka. Važnost ove nekropole je u tome što čuva sjećanje na vlastelinski rod Kosača po kojima je ovo mjesto i dobilo ime.

Okolišta se nalaze u blizini Ilovače, putna komunikacija Goražde – Osanica – Ilovača i od centra Goražda udaljena su 21 km. Na tom lokalitetu nalazi se srednjovjekovna nekropola sa 27 stećaka, a na jednom od stećaka nalazi se ukras biljnog motiva. Na udaljenosti od ovog lokaliteta, 300 m u pravcu rijeke Osanice nalaze se 4 stećka i 10 kamenih nišana. Na jednom stećku nalazi se ukras polumjeseca, a na nišanu ukras štapa i jabuke.

U selu **Kreča**, nalazi se **Mustafa-paše džamija** izgrađena 1554. godine. Kreča su udaljena od centra od Goražde 35 km i do njega se dolazi putnom komunikacijom Goražde – Osanica – Ilovača – Brzača – Kreča. Nova munara na Mustafa-pašinoj džamiji izgrađena je 1977. godine. Ova džamija se ističe svojom unutrašnjosti jer je zadržala izvornost svog oblika i sve do danas nikada nije bila rušena.

U selu **Šašići** nalazi se srednjovjekovna nekropola koja broji 16 stećaka. Ista je udaljena od centra Goražda 27 km i nalazi se na putnoj komunikaciji M-20 Goražde – Mravinjac odakle odvaja lokalni asfaltni put preko Beriča do sela Šašići. Stećci se nalaze pored puta, utonuli su u zemlju, prekriveni niskim rastinjem.

Turhan Emin-begova džamija je prva džamija u BiH i izgrađena je u Ustikolini 1448-1449 god. Nije poznato ko su bili graditelji džamije, ali po narodnim predanjima kaže se da je u Ustikolini najstarija džamija u Bosni i Hercegovini, a njen osnivač je Turhan Emin-beg, jedan od vojskovođa Murata II. Kakva i kolika je bila ta džamija ne zna se, ali se pretpostavlja da poslije rušenja i paljenja kroz ratove, džamija je pravljena na istim temeljima. 29. novembra 1941. god Turhan Emin-begova džamija je spaljena. Po završetku rata mještani su bili spremni da izgrade džamiju, ali se radilo i o historijski važnom objektu, pa se tako Turhan Emin-begova džamija nasla na spisku prioriteta za rekonstrukciju kod Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Sarajevu. Istoričari, konzervatori i arhitekti su radili svoj posao od 1953. do 1955., da bi je 1956. god. predali za upotrebu. Svi su brinuli da džamija dobije atribut kako bi sačuvala imidž najstarije džamije u BiH. Uspjeli su, pa je kao takva stavljena pod zaštitu države. Turhan Emin-begova džamija bila je ukras ne samo Ustikoline, to je bila lijepa i prostrana džamija sa prekrasnom, vitkom i visokom munarom od 36 m, objekat visoko kulturno-historijske vrijednosti i objekat pod zaštitom države. U aprilu 1992. god. džamija je rušena granatama, potom zapaljena i na kraju potpuno uništena (minirana). Ponovo, svečano otvorenje novoizgrađene Turhan Emin-begove džamije bilo je 7. jula 2007. god. Sada je džamija poznata i po munari visokoj oko 60 m, sa tri šerefeta.

Kožetin, Kameni most spada u nacionalne spomenike BiH. Od centra Goražda udaljen je 27 km putnom komunikacijom Goražde – Ustikolina – Cvilin – Kožetin. Most je rađen od klesanog kamena s jednim lukom, širine 3,3 m a raspon luka je 5,5 m, dok je visina mosta iznad korita potoka 5,8 m. Prema načinu gradnje, obrade kamena i svoje starosti predstavlja spomenik od neprocjenjive važnosti. Mostovi boljeg kvaliteta, veće trajnosti i izdržljivosti građeni su od kamena i podizani na važnijim putovima. Nalazi se u neposrednoj blizini rijeke Drine i bio je dio puta «*Via Drinae*» koji je povezivao ove krajeve sa Jadranskim morem.

Slika 7. Kožetin, Kameni most

U selu **Odžak** nalazi se staro muslimansko groblje koje je od Ustikoline udaljeno 3 km. U ovom mezarju, na tri odvojena lokaliteta, nalaze se najstariji kameni nišani koji su rađeni u obliku obeliska koji završavaju sa skraćenom piramidom i sa turbanima. Prema načinu izrade i ukrašavanja datiraju od XV st. i dalje. Na kamenim nišanima nalaze se štap, sablja, zastava, sjekira, polumjesec, luk i strijela, prsti od ruke, jabuka. Interesantnim se izdvaja nišan koji je ukrašen sa motivom ispruženih prstiju prema zemlji koje drže sablju a preko koje se nalazi luk sa strijelom. Pored ovih nišana vrijednim pažnje su i oni koji su nastajali tokom XVII, XVIII i XIX st.

Na Lokalitetu **Nišani** (u blizini puta između Ustikoline i Presjeke) nalaze se tri odvojena mikrolokaliteta sa kamenim nišanima. Posebnim se ističu kameni nišani sa trećeg mikrolokaliteta gdje je jedan ukrašen prikazom sablje, prstima od ruke i jabukom.

Na lokalitetu **Presjeka** (putna komunikacija Goražde – Ustikolina) nalazi se veći broj različitih nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine.. Na lokalitetu brda Strmac nalazi se srednjovjekovna nekropola sa 159 stećka koju asfaltni put presijeca na dva dijela. Na udaljenosti od 250 m od brda Strmac na lokalitetu Klobučnica nalazi se manja nekropola sa 32 stećka. Na Presjeci također važnim se ističe i lokalitet Raskršće gdje se nalazi Turhan Emin-begovo mezarje koje je specifično po načinu izrade. Radi se o sarkofazima rađenim od kamenih ploča.

Modro polje (putna komunikacija Ustikolina – Presjeka – Jabuka) je **nacionalni spomenik BiH** na kojem se nalazi 65 stećaka. Stećci ove nekropole su kvalitetne obrade među kojima se ističe njih pet sa reljefnim motivima. Međutim stećcima posebno se izdvaja jedan sanduk sa postoljem gdje se na njegovoj široj bočnoj strani nalazi prikaz konjanika u punom trku kako drži koplje, dok se na užoj bočnoj strani nalazi oštećeni natpis. Stećci ove nekropole su utonuli u zemlju i obrasli u niskoj vegetaciji. U neposrednoj blizini ove nekropole nalaze se kameni nišani koji imaju oblik obeliska koji završavaju u vidu piramide i turbana. Ukrašeni su sa motivima štapa, polumjeseca, jabuke, luka i strijele. Važno je istaći da su od nekropole stećaka udaljeni 50 m. Iznad sela Modro polje nalazi se brdo koji ima naziv Bjela kosa. Na ovoj kosi nalazi se srednjovjekovna nekropola sa 72 stećka. Stećci su kvalitetne obrade, utonuli u zemlju te obrasli niskim rastinjem. Posebnim se izdvaja stećak koji je ukrašen motivima spirale i zmije.

Semiz Ali-paše turbe u Prači predstavlja Nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine. Turbe je sačuvano u izvornom obliku i datira sa početka XVII stoljeća. Nalazi se u haremu istoimene džamije.

Slika 8: Semiz Ali-paše turbe u Prači

Pavlovac je srednjovjekovna tvrđava koja se nalazi u Prači. Do ove srednjovjekovne tvrđave se može doći i iz pravca Sarajeva M-5, preko Pala i Prače ukupne dužine 35 km. Srednjovjekovna tvrđava je sagrađena krajem XIV ili početkom XV stoljeća od strane vlastelinske porodica Pavlovića. Današnje stanje pokazuje ostatke bedema koji i danas postoje na dužini od oko 100 m. Tvrđava – grad je sagrađena na strmoj stijeni koja se diže iznad rijeke Prače. Bedemi su zarasli u bukovu šumu koja joj daje i prirodnu zaštitu od prolaznika.

U **selu Brojnićima** se nalazi nekropola sa 60 stećaka. Do ove nekropole može se doći i iz pravca Sarajeva (M-5) preko Prače i Hrenovice. Stećci ove nekropole su utonuli u zemlju, zarasli u niskoj vegetaciji i prekriveni mahovinom.

U **selu Komrani** nalazi se srednjovjekovna nekropola od 83 stećka. Do ove nekropole može se doći i iz pravca Sarajeva preko Prače. Stećci ove nekropole su kvalitetne obrade, zarasli su u niskoj vegetaciji.

Na lokalitetu Vražalice nalazi se prirodna jama «Bezdan» u kojoj se na samom ulazu nalaze stećci koji su prema načinu postavljanja veoma interesantni. Četiri stećka su postavljena naopako u odnosu na druge. Osim ovih stećaka u blizini «Bezdana» nalaze se i dva manja uzvišenja na kojima se nalaze stećci.

Treba i napomenuti da je 14.08.2009.godine, na desnoj obali rijeke Drine u Goraždu, otvorena novoizgrađena **Kajserija džamija**, kao donacija naroda Turske tj stanovnika grada Kajserija. Kajserija džamija je primjer specifičnog osmanlijskog arhitektonskog izražaja i predstavlja značajno kulturno-historijsko nasljeđe Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

Gradsk i pješački most u centru grada

"Most ispod mosta", jedan od simbola otpora agresiji u Goraždu, izgrađen je ratne 1994. Godine kako bi omogućio prelazak ljudi s jedne na drugu obalu rijeke Drine. U ratu je značio život a danas propada. Velike ideje i priče u kojima je trebao postati srce grada ostale su u prošlosti. Mnogi su zanemarili činjenicu da je jedinstven u svijetu i zanimljiv, kako zbog vremena u kojem je nastao, tako i zbog uloge koju je igrao.

Spomenik je ratne arhitekture, koji se nalazi i na turističkoj karti grada, prava je atrakcija no pitanje je do kad, jer stanje u kojem se nalazi ne obećava mnogo. Sredina mosta već je prilično urušena, ulaz s lijeve obale nije adekvatan, tako da je prilaz moguć samo s desne obale. Most danas niko ne može preći jer mu je potrebna obnova.

Most ispod mosta je fenomen jednog vremena u kojem su ljudi činili nemoguće stvari kako bi preživjeli.

Sve ćuprije na Drini imaju svoje priče, a Goražde je jedino koje se može pohvaliti da ima most ispod mosta.

Čude se, ali i dive posjetioци, jer ovaj mostić u svakom smislu predstavlja čudo.

Slika 9: Most ispod mosta

Izletište „Rorovi“

Goraždansko izletište Rorovi jedno je od najposjećenijih i najznačajnijih gradskih izletišta. Monumentalno izletište smješteno je iznad izletišta na Površnici koje su Austrijanci izgradili krajem XIX stoljeća. Habsburška monarhija, kako u BiH, tako i u Goražde, tada je uvela nove društvene i kulturne procese, nove institucije i način života. Krajem XIX i početkom XX stoljeća u Goraždu su formirane apoteka i osnovna škola. Izgrađena je kasarna sa pratećim objektima, stambeni objekti, paviljoni itd. Uređeno je izletištena Površnici, iznad grada, „Belvedere Württemberg“, u čast zemaljskog poglavara hercega Wilhelma Würtemberga.

"Izletište Rorovi je najznačajnije gradsko izletište Goražda. Nalazi se na brdskom dijelu iznad naselja Površnica i od centra grada udaljeno 2 km . Izletište predstavlja simbol otpora grada za vrijeme agresije koja je trajala od 1992. do 1995. godine. U posljednje vrijeme izletište sve više privlači pažnju i interesovanje turista. Pored reprezentativnih primjera ratnih eksponata (tenkovi, topovi, protivavionsko oruđe itd) na Rorovima se nalazi spomen kuća-muzej oficira Armije RBiH Zaima Imamovića sa eksponatima, spomenik žrtvama rata, zatim šadrvan i klupe namjenjene za odmor i relaksaciju posjetilaca, te ljuljaške i klackalice namjenjene za rekreaciju najmlađih posjetilaca izletišta"

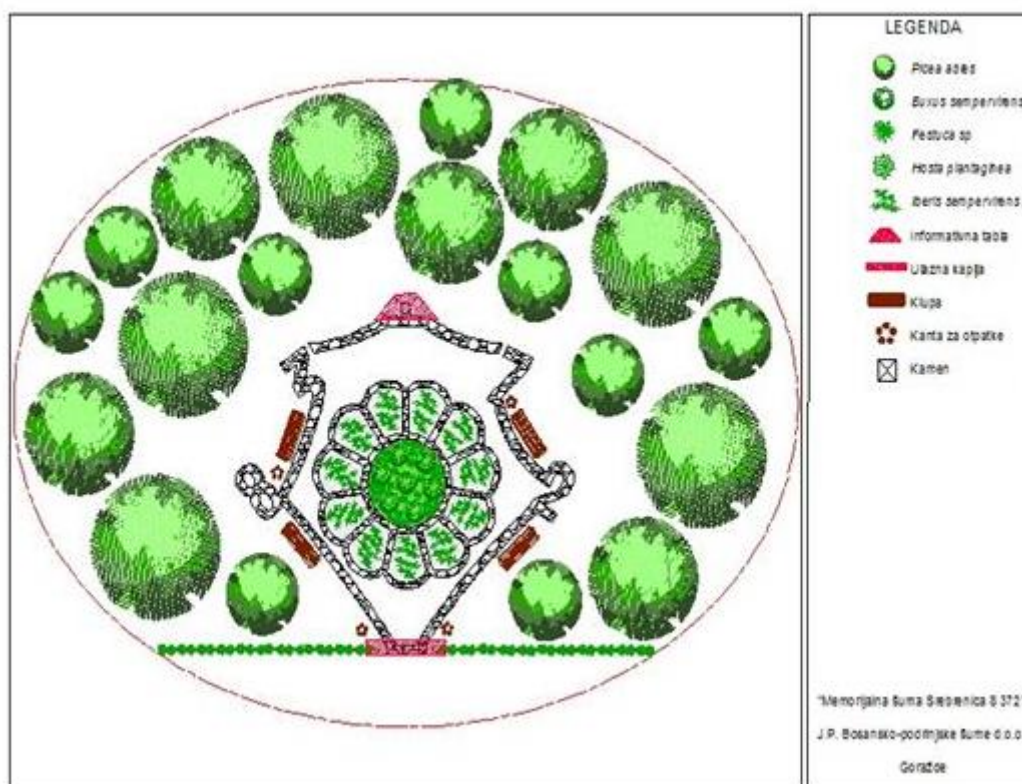
Sa izletišta se pruža pogled na prelijepu rijeku Drinu i grad Goražde koji se smjestio na njenim obalama. Izletište okružuju bjelogorične i crnogorične šume koje su idealne za izlet ili popodnevnu šetnju.

Slika10: IzletišteRorovi

Memorijalna šuma 8.372 kao trajni podsjetnik na žrtve genocida u Srebrenici. Projekat je, po ideji Muftijstva goraždanskog, pokrenut na 20. godišnjicu obilježavanja genocida u Srebrenici 1995. i posvećen je žrtvama tog, najmasovnijeg zločina na tlu Evrope nakon Drugog svjetskog rata. Izvođačkim projektom „Memorijalna šuma Srebrenica 8.372“ planirano je uraditi jedno spomen obilježje tj. Memorijalnu šumu na površini od 3,40 hektara, koja bi se sastojala iz dva dijela.

Jedan dio bila bi površina pod šumom, koja bi se prostirala na površini od 3,40 hektara, sa brojem zasađenih mladih stabala od 8.372 koliki je broj žrtava genocida u Srebrenici. Drugi dio bi se nalazio u okviru memorijalne šume, na površini od 0,04 hektara, gdje bi se nalazio cvijet – simbol Srebrenice, sa uređenim stazama i informativnim tablama kao i jednom mermernom pločom sa simboličnom porukom. U okviru dosadašnje realizacije projekta u okviru proljetnog pošumljavanja zasađeno je 700 sadnica (smrče i divlje trešnje). Izvršeni su radovi na centralnom dijelu spomen obilježja. Također nisu do kraja izvršeni radovi uređenja puta do memorijalnog kompleksa .

Slika 11. Memorijalnašuma 8.372

5.3.2 Vjerski turizam

Na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona Goražde nalaze se mnogobrojni vjerski objekti koji se mogu iskoristiti kao značajan turistički resursi potencijal za razvoj turizma. Zadatak svih aktera u razvoju turističke industrije u Bosansko-podrinjskom kantonu biće da se vjerski turizam podigne na viši nivo, a koristi bi imali šira društvena zajednica i pravna lica koja su povezana sa turističko-ugostiteljskom djelatnošću i djelatnostima koje su usko povezane sa turizmom. Posebno ističemo:

Kayserija džamija se nalazi na desnoj obali rijeke Drine u Goraždu. Ovaj vjerski objekat je poklon naroda Turske, odnosno stanovnika grada Kayserija za stanovnike grada Goražda. Džamija je sagrađena 2009.godine i predstavlja veoma imponantan primjer specifičnog Osmanlijskog arhitektonskog stila izgradnje vjerskih objekata. Kayserija predstavlja definitivno najljepši objekat osmanske arhitekture na prostoru Kantona, te kao takva predstavlja značajan turistički motiv našeg Kantona.

Slika 12. Kayserija džamija

Najstarija džamija na ovom prostoru je **Mustafa-pašina džamija** koja se nalazi u selu Kreča kod Ilovače. Sagrađena je 1553.godine u vrijeme osmanske vladavine i danas predstavlja veoma vrijedan prije svega religijski, ali i kulturni spomenik. O vremenu njenog nastanka svjedoči i očuvan natpis na džamiji sa datumom njene izgradnje.

Na prostoru Općine Goražde od vjerskih objekata veoma je značajna **džamija Sinan-bega Sijerčića** koja se nalazi na lijevoj obali rijeke Drine i udaljena je cca 500 m od centra grada Goražda. Džamija je sagrađena 1600.godine, a rekonstruirana 1963. godine. Tokom agresije 1992-1995.godine džamija je razorena. Sinan-begova džamija u Goraždu jedan je od tri spomenika koji se nalaze na privremenoj listi nacionalnih spomenika.

Osmanlije su u Ustikolini, nakon prelaska rijeke Drine i prvog ulaska na teritoriju današnje BiH, 1448/49.godine sagradili prvu džamiju na našem prostoru. Njen osnivač je Turhan Emin-beg, po kojem džamija i nosi naziv. **Turhan Emin-begova džamija** u Ustikolini se smatra jednom od najstarijih džamija u Bosni i Hercegovini. Oko džamije je sačuvano groblje sa pedesetak grobnica i dva sarkofaga sa nišanima iz XVI st. Ljepotu srušene džamije isticale su skladna kamenorezačka izrada munare i bogata ornamentika ulaza. Danas je na istom mjestu podignuta nova džamija sa najvećom munarom na Balkanu, čija visina iznosi cca 65 metara.

Slika 13. Turhan Emin-begova džamija u Ustikolini

Džamija u Brajlovićima udaljena je od Goražda oko 15 km. Izgrađena je 1563. godine. Uz izvjesne popravke džamija je odolijevala svim vojskama koje su ovuda prolazile. Tokom agresije na BiH džamija je od siline detonacija avionske bombe 20. avgusta 1992. Godine djelimično oštećena. Zbog starosti, velike vlage kamenih zidova, džamija je 2001. Godine porušena, a na istom mjestu i istih dimenzija izgrađena nova. U funkciju je stavljena u ljeto 2002. godine, bez svečanog otvorenja.

Slika 14. Džamija u Brajlovićima

Na području općine Pale FBiH stanovništvo za zadovoljavanje vjerskih potreba koristi dva objekta i to: džamiju u Hrenovici i obnovljenu **Semiz Ali -pašinu džamiju u Prači**. Semiz Ali-pašina džamija, ili Mahalska džamija kako je stanovnici nazivaju, je izgrađena za vrijeme vladavine Osmanlija. U to vrijeme Osmanlije započinju sa tradicionalnom, orijentalno-islamskom izgradnjom stambenih, vjerskih i drugih objekata, što se pozitivno odrazilo i na društveni život stanovnika Prače. Stanovnici Prače posebno u tom vremenu naročito su veličali i pridavali veći značaj velikom veziru sultana Sulejmana II u periodu 1561. -1565.godine, Semiz Ali-paši, po kome je Mahalska džamija i dobila ime. U blizini džamije nalazi se Semiz Ali-pašino turbe sa kupolom i prozorima koji su izgrađeni od perforiranih ploča sedre. Prema narodnom predanju tu su sahranjeni Semiz Ali-paša i njegova porodica. Ova impozantna građevina je porušena tokom rata 1992.godine, tako da je po završetku rata na želju stanovnika izgrađen novi objekat, a prilikom izgradnje su korišteni pronađeni elementi stare džamije. Upravo zbog historijskog značaja ovog vjerskog objekta Komisija za očuvanje prirodnog i kulturnog naslijeđa BiH je graditeljsku cjelinu Semiz Ali-pašino turbe sa haremom Semiz Ali-pašine džamije 2006. godine proglasila nacionalnim spomenikom.

Građani Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, katoličke vjeroispovjesti svoje vjerske obrede obavljaju u **kapeli „Sveti Domenik“** koja se nalazi u Goraždu, a u okviru koje se nalazi i župni ured, dok građani parvoslavne vjeroispovjesti Bosansko-podrinjskog kantona Goražde svoje vjerske obrede obavljaju u pravoslavnoj crkvi u Goraždu, koja se nalazi u sastavu **Srpske pravoslavne crkvene opštine goraždanske**. Građani pravoslavne vjeroispovjesti svoje vjerske obrede u općini Ustikolini obavljaju u **crkvi Sv. Duha na Apostole**.

Zahvaljujući burnim dešavanjima i preplitanju utjecaja različitih kultura Bosansko-podrinjski kanton Goražde predstavlja pravu riznicu kulturno-historijske baštine.

„Drinske mučenice“

Za vrijeme rata, 1941., u samostanu Marijin dom na Palama živjele su poglavarica s. M. Jula Ivanišević (Hrvatka, 48 g.), s. M. Berchmana Leidenix (Austrijanka, 76 g.), s. M. Krizina Bojanc (Slovenka, 56 g.), s. M. Antonija Fabjan (Slovenka, 34 g.) i s. M. Bernadeta Banja (Mađarica iz Hrvatske, 29 g.). Iako su svima činile dobro, a ponajviše susjedima i mještanima pravoslavcima, predvečer 11. decembra 1941. Četnici su opkolili samostan i svih pet sestara nasilno odveli u pravcu Goražda. Samostan Marijin dom nakon toga opljačkali su izapalili.

Sestre su te večeri, zajedno s nekoliko drugih zarobljenika, započele svoj četverodnevni križni put po brdima i šumama Romanije, po oštroj hladnoći i dubokom snijegu. Uz razna preslušavanja, prijetnje i vrijeđanja, put ih je najprije vodio do Sjetline, gdje je 76-godišnja s. M. Berchmana, iznemogla od puta, odvojena od ostalih sestara i zadržana. Ostale sestre odvedene su u Goražde i smještene u kasarnu na drugi sprat. Iste večeri, 15. decembra 1941., četnici su provalili sestrama u sobu i nasrnuli na njih, tražeći od njih da ostave svoj način života. U odbrani svoga ljudskog dostojanstva i zavjetovane čistoće, sestre su skočile kroz prozor, nakon čega su noževim ausmrćene i bačene u Drinu.

Sestra Berchmana ostala je desetak dana u Sjetlini u zatočeništvu, a zatim je, kakoj joj je rečeno, trebala poći u Goražde k ostalim sestrama koje su već bile ubijene. Četnici koji su je odvezli izjavili su po povratku da je sretno stigla svojim sestrama. Međutim s. M. Berchmana ubijena je kod pračanskog mosta 23. decembra 1941. godine.

Glas o mučeničkoj smrti ovih pet sestara, poznatih u narodu kao Drinske mučenice, brzo se širio od samih početaka. Nadbiskupijski postupak za njihovu beatifikaciju otvoren je u Sarajevu u decembru 1999. godine, a nakon njegova završetka postupak je nastavljen na Kongregaciji za kauze svetaca u Rimu. Nakon pozitivnog ishoda i zaključka teoloških i ostalih stručnjaka, u decembru 2011. godine papa Benedikt XVI. odobrio je njihovo proglašenje blaženima. Drinske mučenice imaju svoje obilježje u neposrednoj blizini rijeke Drine koje govori o tragičnim događajima koji su se desili u decembru 1941. godine.

Slika 15: Drinske mučenice

5.3.3. Manifestacijski turizam

Izuzmemo li kulturno-historijske, kulturne i umjetničke ustanova te njihovih stalnih ili povremenih izložbi, predstava ili kongresa kulturno-historijske, umjetničke ili etno socijalne tematike te drugih dostignuća jednoga naroda, mogu se prirediti i velike kulturne i druge manifestacije koje nemaju samo edukativno-odgojnu funkciju, već značajno povećavaju stepen atraktivnosti turističkom mjestu, regiji ili zemlji u cjelini i time obogaćuju sadržaj boravka i stvaraju mogućnosti veće potrošnje turista. Održavanje manifestacija u nekom mjestu posebno je značajno zbog potrošnje učesnika manifestacija, s obzirom na to da se povećava uobičajena masa potrošača u trgovinama i drugim uslužnim djelatnostima. Na taj se način povećava zaposlenost i omogućuju veći prihodi preduzeća, ustanova i pojedinaca. Zato lokalne jedinice vlasti često i financijski podržavaju i stimuliraju manifestacije, koje, osim toga, imaju i promotivnu funkciju za naselje, regiju ili zemlju u kojoj se održavaju. Manifestacije prema vrsti mogu se podijeliti na kulturne, sportske, zabavne, vjerske, znanstvene i privredne. Njihov stepen privlačnosti određen je vrstom i značenjem priredbe, mjestom i vremenom održavanja manifestacije. Praksa je pokazala da su u turizmu najposjećenije manifestacije zabavnog i sportskog karaktera.

U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde važnije kulturno-sportske manifestacije, su:

Grad Goražde

Dani Isaka Samokovlije – “Sunce nad Drinom”

Koncert “U susret proljeću”

Festival “Rade Jovanović”

Dani Huseina efendije Đoze

“Drinske večeri dječijepoezije”

“Djeca pjevaju sevdalinke”

“Elza fest”

Aprilski danikulture – “Goraždansko proljeće”

Internacionalni dječiji festival „Šta se pjesmom sanja”

Internacionalni “Festival prijateljstva”

Internacionalna likovna kolonija „Boje prijateljstva”

Dani meda i ljekovitog bilja -,„Živjeti s prirodom“

Sajam „Dani jabuke“

“Nemate na kahvi”

Općina Foča FBiH

Sajam „Zdrava hrana iz Ustikoline“

Dani kulture, sporta i turizma – “Ustikoljansko ljeto“

Brdska auto trka - Ustikolina

Općina Pale FBiH

„Pračansko ljeto“

5.4. Turistička noćenja

Kod turističkih noćenja prosječan boravak od 1,72 dana mogao bi (uza svu statističku nepouzdanost) biti okvirno prihvatljiv jer je Bosansko-podrinjski kanton Goražde vrlo specifična destinacija s kratkim dolascima iz susjednih država, bilo da je riječ o susjednim zemljama kao emitivnim tržištima, bilo da je riječ o turistima iz drugih zemalja koji kraće vrijeme borave u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde.

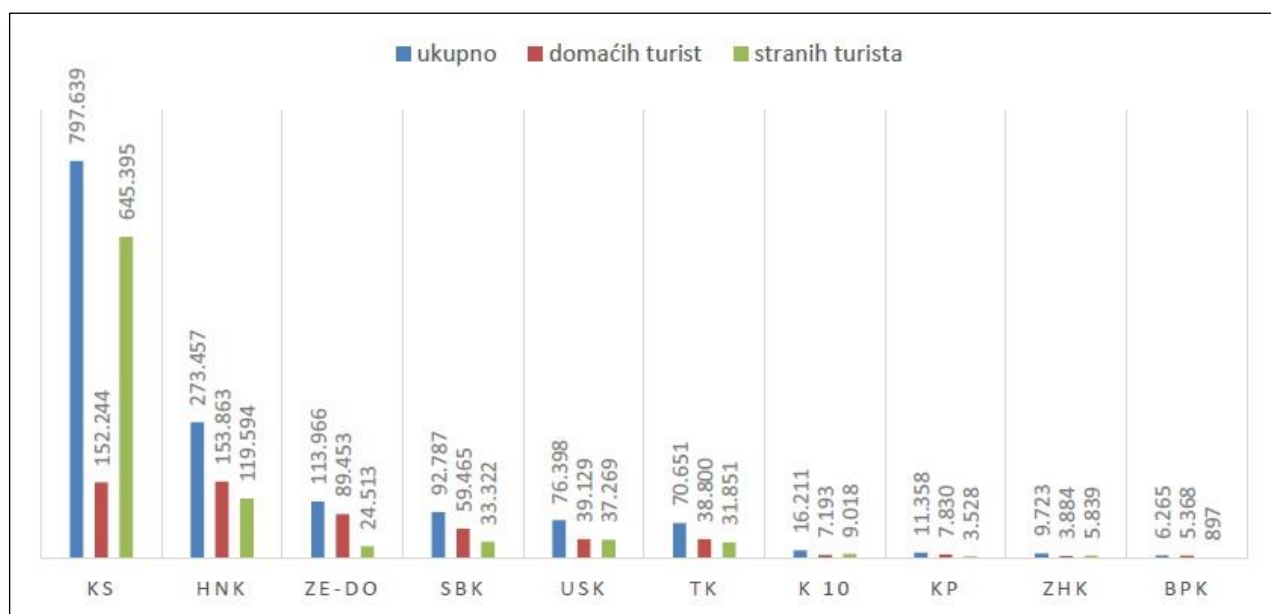
Tabela 1. Noćenje turista u kantonima Federacije Bosne i Hercegovine u periodu 2018-2021. godina

Kanton Federacija	Godina	noćenja turista			stopa rasta/pada			% strukture	
		ukupno	domaći	strani	ukupno	domaći	strani	domaći	strani
	2018	84.467	32.325	52.142				100,0%	38,3%
Unsko – sanski kanton	2019	101.210	36.394	64.816	119,8%	112,6%	124,3%	100,0%	36,0%
	2020	38.525	29.691	8.834	38,1%	81,6%	13,6%	100,0%	77,1%
	2021	76.398	39.129	37.269	198,3%	131,8%	421,9%	100,0%	51,2%
Kanton	2018	16.215	9.410	6.805				100,0%	58,0%

Posavski	2019	15.310	8.633	6.677	94,4%	91,7%	98,1%	100,0%	56,4%
	2020	5.330	3.674	1.656	34,8%	42,6%	24,8%	100,0%	68,9%
	2021	11.358	7.830	3.528	213,1%	213,1%	213,0%	100,0%	68,9%
Tuzlanski kanton	2018	81.512	38.117	43.395				100,0%	46,8%
	2019	91.923	47.679	44.244	112,8%	125,1%	102,0%	100,0%	51,9%
	2020	40.338	25.520	14.818	43,9%	53,5%	33,5%	100,0%	63,3%
Zeničko - dobojski kanton	2021	70.651	38.800	31.851	175,1%	152,0%	214,9%	100,0%	54,9%
	2018	97.187	55.429	41.758				100,0%	57,0%
	2019	125.317	83.066	42.251	128,9%	149,9%	101,2%	100,0%	66,3%
Bosansko – podrinjski kanton	2020	79.420	64.771	14.649	63,4%	78,0%	34,7%	100,0%	81,6%
	2021	113.966	89.453	24.513	143,5%	138,1%	167,3%	100,0%	78,5%
	2018	5.213	3.729	1.484				100,0%	71,5%
Srednjobosanski kanton	2019	4.733	3.595	1.138	90,8%	96,4%	76,7%	100,0%	76,0%
	2020	4.205	3.720	485	88,8%	103,5%	42,6%	100,0%	88,5%
	2021	6.265	5.368	897	149,0%	144,3%	184,9%	100,0%	85,7%
Hercegovačko-neretvanski kanton	2018	85.427	46.590	38.837				100,0%	54,5%
	2019	90.381	44.075	46.306	105,8%	94,6%	119,2%	100,0%	48,8%
	2020	41.097	30.776	10.321	45,5%	69,8%	22,3%	100,0%	74,9%
Zapadnohercegovački kanton	2021	92.787	59.465	33.322	225,8%	193,2%	322,9%	100,0%	64,1%
	2018	581.214	93.459	487.755				100,0%	16,1%
	2019	607.508	96.946	510.562	104,5%	103,7%	104,7%	100,0%	16,0%
Kanton Sarajevo	2020	204.237	161.436	42.801	33,6%	166,5%	8,4%	100,0%	79,0%
	2021	273.457	153.863	119.594	133,9%	95,3%	279,4%	100,0%	56,3%
	2018	9.517	3.243	6.274				100,0%	34,1%
Kanton 10	2019	14.513	5.046	9.467	152,5%	155,6%	150,9%	100,0%	34,8%
	2020	5.905	2.965	2.940	40,7%	58,8%	31,1%	100,0%	50,2%
	2021	9.723	3.884	5.839	164,7%	131,0%	198,6%	100,0%	39,9%
Federacija BiH	2018	1.111.631	121.493	990.138				100,0%	10,9%
	2019	1.309.113	147.809	1.161.304	117,8%	121,7%	117,3%	100,0%	11,3%
	2020	274.973	86.363	188.610	21,0%	58,4%	16,2%	100,0%	31,4%
Kanton 10	2021	797.639	152.244	645.395	290,1%	176,3%	342,2%	100,0%	19,1%
	2018	16.563	4.872	11.691				100,0%	29,4%
	2019	19.693	5.253	14.440	118,9%	107,8%	123,5%	100,0%	26,7%
Federacija BiH	2020	9.622	4.214	5.408	48,9%	80,2%	37,5%	100,0%	43,8%
	2021	16.211	7.193	9.018	168,5%	170,7%	166,8%	100,0%	44,4%
	2018	2.088.946	408.667	1.680.279				100,0%	19,6%
Federacija BiH	2019	2.379.701	478.496	1.901.205	113,9%	117,1%	113,1%	100,0%	20,1%
	2020	703.652	413.130	290.522	29,6%	86,3%	15,3%	100,0%	58,7%
	2021	1.468.455	557.229	911.226	208,7%	134,9%	313,7%	100,0%	37,9%

Izvor podataka: Kantoni u brojkama 2022 godina (<https://fzs.ba/index.php/2021/06/30/kantoni-u-brojkama/>), Federalni zavod za programiranje razvoja

Grafikon 2. Ukupan broj noćenja turista, broj noćenja domaćih i stranih turista po kantonima u 2021.godini

Izvor podataka: Kantoni u brojkama 2022 godina (www.fzs.ba)

Tabela 3. Dolasci i noćenja turista u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde u periodu 2017-2020.

Godina	Dolaci turista	Noćenja turista
2017.	2.474	5.330
2018.	2.523	5.213
2019.	2.335	4.733
2020.	881	4.205

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Tabela 4. Dolasci i noćenje turista u Bosansko-podrinjski kanton Goražde u periodu 2021-2022. godina

Godina dolaska I noćenje prema vrsti objekta	Dolasci turista Noćenja turista					
	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI	UKUPNO	DOMAĆI	STRANI
2021	1935	1643	292	6265	5368	897
HOTELI	1803	1524	279	2982	2481	501
MOTELI	132	119	13	3283	2887	396
BROJ LEŽAJA	226	-	-	-	-	-

2022	2783	1947	836	7809	5514	2295
HOTELI	2627	1810	817	4821	3104	1717
MOTELI	156	137	19	2988	2410	578
BROJ LEŽAJA	226	-	-	-	-	-

Izvor: Federalni zavod za statistiku (Bosansko-podrinjski kanton u brojkama)

Tabela 5. Dolasci turista u Bosansko-podrinjski kanton Goražde u periodu 2021-2022. godina

Zemlje prebivališta	Dolasci turista		Noćenje turista		UKUPNO 2021-202	
	2021	2022	2021	2022	Dolasci	Noćenja
UKUPNO	292	836	897	2295	1128	3192
Austrija	43	77	85	154	120	239
Belgija	2	12	4	32	14	36
Bugarska	-	4	-	14	4	14
Crna Gora	5	36	27	82	41	89
Hrvatska	18	132	35	240	150	275
Njemačka	51	147	100	317	198	417
Srbija	80	193	121	483	273	610
Turska	25	45	421	551	70	972
SAD	16	15	28	16	31	44
Poljska	1	15	1	15	16	16

Izvor: Federalni zavod za statistiku (Bosansko-podrinjski kanton u brojkama)

5.5. SWOT analiza turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Da bi na pravi način proveli Strategiju razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde neophodno je sagledati vanjske i unutrašnje faktore koji imaju veliki uticaj na turizam Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. SWOT analiza predstavlja jedan od instrumenata koji ima veliku ulogu prilikom kreiranja različitih oblika strategija. Ona predstavlja kvantitativnu analitičku metodu koja kroz 4 faktora nastoji prikazati snage, slabosti, prilike i pretnje. Situacija na tržištu je promjenjivog karaktera, brzo se mijenja, te prilike i pretnje na tržištu se mogu za veoma kratko vrijeme promijeniti. U kontekstu vremena, snage i slabosti predstavljaju sadašnjost temeljenu na prošlosti, dok prilike i prijetnje predstavljaju budućnost temeljenu na prošlosti i sadašnjosti. Neosporno je da Bosansko-podrinjski kanton Goražde posjeduje sve neophodne elemente za razvoj turizma. Tu se prvenstveno podrazumjeva očuvanost prostora i rijeka Drine i Prače sa pritokama, Svetišta (spomenik Drinskim mučenicama), Turhan Emin-begova džamija kao turističke atrakcije vjerskog karaktera, kulturna baština kantona koju predstavljaju srednjovjekovna nalazišta stećaka, te potencijalno, prostor za razne sadržaje kulturnog i društvenog karaktera.

Pored povoljnog položaja, kanton ima razvijenu ekonomiju. Kantonalna ekonomija upošljava 7.573 radnika. Geomorfološka raznolikost prostora pruža mogućnost razvoja seoskog planinskog, eko-turizma i drugih selektivnih oblika turizma te ravničarski dio prema Drini s obiljem voda za sportski ribolov i sveobuhvatni razvoj riječnog turizma.

Na temelju istraživanja obilježja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, terenskog obilaska područja, te stavova prikupljenih od predstavnika Turističke organizacije BPK-a Goražde, kao i predstavnika općina u sastavu BPK-a Goražde, moguća je SWOT analiza kako slijedi:

Tabela 1: SWOT analiza Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

SWOT analiza	
SNAGE:	SLABOSTI:
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Očuvana izvorna ljepota prirode ➤ Rijeka Drina, ➤ Stećci-srednjovjekovni spomenici ➤ Razvijena ekonomija s devet poslovnih zona i jednom u pripremi ➤ Mogućnost proizvodnje zdrave hrane (voće, povrće, stočarstvo) ➤ Multikulturalnost ➤ Brojne mogućnosti za sport i rekreaciju ➤ Mogućnost lova ➤ Tradicionalne manifestacije ➤ Geoprometni smještaj (blizina Sarajeva i Dubrovnika) ➤ Razvijenost privrede ➤ Šumsko bogatstvo ➤ Bogatstvo poljoprivrednog zemljišta ➤ Rast broja zaposlenih ➤ Brz vremenski period dobijanja sve potrebne dokumentacije za pokretanje biznisa ➤ Tradicija voćarstva ➤ Gostoljubivost ➤ Raspoloživ prostor za nove turističke projekte; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Slaba putna infrastruktura ➤ Nepostojanje uslova za privredno čist kanton (nepostojanje zvanične deponije za odlaganje otpada) ➤ Nepostojanje prostorno-planske dokumentacije ➤ Nizak stepen inovativnosti ➤ Aktivna briga o zaštiti prirode ➤ Neizgrađenost turističkih proizvoda i turističkih sadržaja, ➤ Kvaliteta turističke ponude-moguća bitna poboljšanja ➤ Nedovoljna prezentacija i promocija na turističkom tržištu; ➤ Nedostatak edukovanog kadra u oblasti turizma; ➤ Neosvještenost o vrijednosti turizma kao privredne grane ➤ Nedovljino razvijen proces strateškog upravljanja destinacijom; ➤ Digitalna“nevidljivost“; i neprepoznatljiv brend; ➤ Mnoge turističke atrakcije nemaju propratni sadržaj i infrastrukturu kako bi bili turistički proizvod; ➤ Nedovoljno razvijene primarna i sekundarna turistička infrastruktura; ➤ Neiskorišten potencijal javno-privatnog partnerstva; ➤ Nedovoljan broj smještajnih kapaciteta;

PRILIKE:	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Formiranje tržišnih turističkih proizvoda uz maksimalno korištenje postojećih turističkih resursa i potencijala ➤ Povezivanje poljoprivrede i turizma u službi razvoja ruralnog prostora ➤ EU fondovi, korištenje sredstava EU ➤ Turističke mogućnosti (mogućnost za razvoj turizma) ➤ Studentski grad ➤ Mogućnost prometnog povezivanja sa drugim regijama ➤ Povezivanje poljoprivrede i turizma ➤ Strateški marketing ➤ Osmišljeni programi Vjerskog, rječnog i planinskog turizma ➤ Sportsko-rekreativni programi ➤ Blizina Sarajeva ➤ Rast potražnje za odmorom u ruralnom području ➤ Javno-privatno partnerstvo ➤ Priče vezane za historiju područja ➤ Nova neiskorištena destinacija; ➤ Mogućnosti regionalne međuentitetske saradnje (Rudo, Foča i Višegrad); ➤ Digitalno i fizičko mapiranje turističke ponude; ➤ Unaprijeđenje poznavanja stranih jezika radi privlačenja stranih turista; ➤ Korištenje potencijala digitalnih kanala promocije turizma BPK-a; ➤ Razvoj kadrova različitih profila s ciljem razvoja specifičnih oblika turizma (sportski,ruralni,lovni,...); ➤ Finansiranje turističkih i infrastrukturnih projekata iz EU fondova ; ➤ Planirana izgradnja brze ceste u BPK; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Stihijski razvoj turizma ➤ Neadekvatan odnos prema prirodi i prostoru ➤ Neadekvatna saradnja s okruženjem u formiranju turističkih proizvoda ➤ Nerazvijenost svijesti za turizam ➤ Loša koordinacija nositelja ponude ➤ Vremenske nepogode ➤ Industrija ➤ Slaba ekološka svjest građana ➤ Nedostatak finansijskih sredstava ➤ Rastuća konkurencija ➤ Izgradnja HE Ustikolina ➤ Nedovoljno investiranje u razvoj turizma; ➤ Nedovoljno razvijena svijest o mogućnostima razvoja turizma; ➤ Odlazak maldih, ➤ Nedovoljan interes privatnog sektora za ulaganje u turističke projekte, ➤ Loš imidž BiH kao turističke destinacije u svijetu; ➤ Loša upisna politika u srednje škole; ➤ Odumiranje sela i seoskih domaćinstava; ➤ Konkurencija domaćih i regionalnih destinacija

6 . PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA

S obzirom na različitu nadležnost i povezanost, uključivo i moguće aktivnosti na nivou Federacije BiH, mjere i programi koji se predlažu ističu mogućnost i pravac djelovanja.

- a) na kantonalnom nivou
 - omogućiti liberalnije propise o razvoju svih oblika turizma,
 - osigurati stimulatívne mjere za finansiranje izgradnje smještajnih i drugih turističkih kapaciteta,
 - izgraditi sistem racionalnoga gospodarenja i upravljanja prostorom i prirodnim resursima,
 - podsticati sistem zaštite okoliša i suzbijanja ekoloških onečišćenja;
 - inicirati garantni fond za podsticanje razvoja turizma,
 - smanjenje lokalnih poreza,
 - organizovati odbore, odjele ili postaviti odgovorne osobe za osmišljavanje projekata koji će biti prihvatljivi određenoj turističkoj destinaciji,
 - saradivati s Vladom Federacije BiH i međunarodnim organizacijama s ciljem prijedloga poboljšanja koje bi mogle provesti sve zainteresovane strane (zakoni, stopa poreza na dobit, podsticajna kamata i podrške),
 - osigurati podršku u provođenju razvojnog programa turizma osiguranjem raznih komunalnih, poreznih, prostorno - lokacijskih i sličnih olakšica turističkim subjektima,
 - osigurati stručnu i tehničku pomoć privatnim preduzetnicima i domaćinstvima,
 - održavati i razvijati komunalni sistem, promet (stresne situacije), brinuti o uređenju parkova, spomeničke baštine, zemljišta, raznih manifestacija i turističkih atrakcija,
 - podsticati multidestinacijski proizvod i marketing.

- b) na nivou turističke organizacije
 - podsticati kreativnost, kadrovski i programski osposobiti se za nove izazove i kooperativnost u stvaranju integralnog upravljanja turističkom ponudom,
 - stvoriti strateške saveze za zajedničku promociju, kvalitetu i širenje ponude raznovrsnih proizvoda i usluga,
 - unapređivati kvalitetu i sniziti troškove turističkih destinacija,
 - podsticati razvojne, promotivne, koordinacijske i edukativne aktivnosti,
 - pomagati preduzećima koja će "opskrbljivati" turiste, stvarati uslove i strategije za pridobivanje novih gostiju, pratiti konkurenciju i raznolike zahtjeve turista,
 - podsticati preduzetnički duh građana, preduzetnika, menadžera i zaposlenih u turizmu i komplementarnim djelatnostima,
 - razvijati saradnju sa stručnim i drugim udruženjima civilnog društva koje imaju važne zadatke i aktivnosti u promociji turističke ponude u cjelini.

Na svim naznačenim nivoima potrebno je uskladiti aktivnosti i kontinuirano projektirati razne mjere i podsticaje za razvoj turističkih destinacija koje neće konkurisati jedna drugoj već će se različitim podrškama sistemski nadopunjavati.

Indikatori mjerenja kvalitete moraju postati sastavni dio sistemskog istraživanja na nivou turističke destinacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde jer osiguravaju preduslove da se u sljedećem koraku primjenom QUALITESTA sagledaju i vrednuju još i sljedeće dimenzije kvalitete resursne osnove, bitne za ukupnost sadržaja ponude na nivou turističke destinacije, a to znači da se posebno uređuje praćenje kvalitete:

- HOTELA,
- PRIJEVOZA,
- GASTRONOMSKE PONUDE,
- TURISTIČKIH ATRAKCIJA,
- SPORTSKO-REKREACIJSKE PONUDE,
- PRIVATNOG SMJEŠTAJA,
- KAMPOVA,
- PONUDE U TRGOVINAMA TE
- OSTALIH OBLIKA TURISTIČKE PONUDE.

Integralna kvaliteta destinacije pretpostavlja kvalitetu proizvoda i usluga svakog učesnika u strukturi ukupne ponude turističke destinacije, kao i efikasnosti menadžmenta turističke destinacije (lider) koji mora urediti i sistemski koristiti standardni sistem indikatora, koji je važan za održivi razvoj destinacije. Dakle, kada se prihvati model uređenosti menadžmenta turističke destinacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, on mora biti zasnovan na načelu integralne kvalitete destinacije, što znači da mora djelovati po načelima integralnog menadžmenta kvalitete (Integrated Quality Management IQM) na putu ostvarenja vizije, misije i ciljeva razvoja turističke destinacije, definisanih razvojnim modelom. Stoga je potrebno u okviru jedinstvene baze podataka osigurati korištenje sistema indikatora važnih za proces planiranja i kontrolu razvoja. Toj bazi pripadaju i indikatori bitni za zaštitu prostora i ublažavanje intenziteta njegova korištenja, zaštitu kulturnih, povijesnih i etnografskih vrijednosti uz poštovanje socijalnih utjecaja, zaštitu prirodnih resursa, s naglaskom na upravljanje čistim i otpadnim vodama te svim kritičnim točkama ekosustava. Pritom se uvijek naglasak stavlja na:

- zadovoljstvo turista (potrošača)
- zadovoljstvo lokalnog stanovništva i
- doprinos turizma regionalnom razvoju i lokalnoj ekonomiji.

Kao osnovica za mjerenje kod većine indikatora uzet je ukupan godišnji broj turista, postelja ili stanovnika, dakle svih koji trenutno borave na području turističke destinacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

Primjena indikatora kvalitete iziskuje da se u svim segmentima turističke destinacije provede priprema, kako bi se osigurali odgovarajući inputi u bazu podataka turističke destinacije, a to podrazumijeva:

1. jasno definisanje obuhvata podataka na nivou turističke destinacije BPK Goražde ali i na nivou subregija, odnosno turističkih mjesta kao užih turističkih destinacija
2. provođenje anketa o zadovoljstvu turista turističkom ponudom turističke destinacije BPK
3. provođenje anketa o zadovoljstvu iznajmljivača turističkom ponudom turističke destinacije BPK
4. provođenje anketa o zadovoljstvu turističkog menadžmenta turističkom ponudom turističke destinacije BPK
5. provođenje anketa o zadovoljstvu lokalnog stanovništva turističkom ponudom turističke destinacije F BiH
6. uključivanje u sistem anketiranja o zadovoljstvu turističkom ponudom turističke destinacije F BiH i drugih ponuđača usluga na stranom i domaćem tržištu
7. razvoj indikatora za sagledavanje stanja kvalitete
8. razvoj indikatora za ocjenu djelovanja i kvalitete menadžmenta (IQM)
9. uređenje sistemskog poređenje sa sličnim destinacijama
10. uređenje interne kontrole za unaprjeđenje sistema i rezultata.

6.1. Polazišta za budući razvoj turizma i nove turističke proizvode

U svrhu praćenja razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, kao i rezultata Strategije razvoja turizma (2023-2030) neophodno je gore definisane indikatore koji prate referentna polazišta od kojih se kreće u razvoj, i to za svaku od tri skupine pokazatelja: privreda, okoliš i društvo.

Turistički razvoj Bosansko-podrinjskog kantona Goražde imaće direktne implikacije na otvaranje novih radnih mjesta, kao i za uspostavljanje bolje kvalitete života i ugleda kantona. Turistički razvoj ćemo ostvariti kroz liderstvo Vlade Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i Turističke organizacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde uz konstruktivno i iskreno partnerstvo tijela koja upravljaju vjerskim turizmom i svim učesnicima turističkog razvoja koji teže ka postizanju kvalitete u svim svojim aktivnostima.

Postojeći turistički proizvodi i turistička ponuda Bosansko-podrinjskog kantona Goražde su nedovoljni da se Bosansko-podrinjski kanton Goražde svrsta u značajnu i prepoznatljivu turističku destinaciju u Bosni i Hercegovini.

Turistička ponuda je količina roba i usluga koja se nudi turistima na određenom turističkom tržištu u određeno vrijeme i po određenoj cijeni. Pretpostavke za formiranje turističke ponude su atraktivnost prostora, prometna dostupnost, izgrađeni prijemni kapaciteti i promocija. Predmet razmjene u turizmu možemo posmatrati na tri nivoa kompleksnosti i to: turističke usluge, turistički proizvod i turistička ponuda.

Turistička usluga je osnovni predmet razmjene u turizmu. Turističke usluge su određene vrste pojedinih usluga (proizvoda) namjenjenih za zadovoljenje potreba turista, formiranih u grupu turističkih usluga. Turisti koriste tokom svog boravka mnoštvo različitih proizvoda i usluga. Kreator strukture turističkog proizvoda je turistički potrošač sa svojim turističkim motivima odnosno potrebama. Njemu se mora prilagoditi cjelokupna turistička ponuda. Ulaganjem u postojeće turističke resurse i potencijale u kratkom vremenskom periodu mogu se osmisliti sadržaji turističkih proizvoda specifičnih oblika turizma i to: lovnog i ribolovnog, vjerskog, manifestacijskog, eko turizma i turizma sa temom gastronomije.

Obzirom na hidroenergetske potencijale kao značajan resurs Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, treba nadograditi već postojeće i osmisliti nove turističke proizvode u oblasti riječnog turizma. Isto tako, treba osmisliti sadržaje za turističke proizvode izletničkog, vikend turizma i tranzitnog turizma. Zbog veoma značajnih turističkih resursa i potencijala koji se nalaze u gornje-drinskoj regiji, u saradnji sa susjednim turističkim organizacijama potrebno je osmisliti sadržaj i turističke proizvode regionalnog turizma koji bi omogućili duže zadržavanje turista na ovim prostorima.

6.2. Vizija razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

Strategija razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde 2023-2030.godine polazi od analize ključnih pokazatelja dostignutog razvoja, sagledava razvojna ograničenja i razvojne mogućnosti koje se očitavaju iz relevantnih razvojnih trendova u globalnom okruženju te prepoznaje ključne pokazatelje uspjeha na koje se turistička politika mora usredotočiti u razdoblju 2023-20. godine.

6.3. Turistički proizvodi

Turistički proizvod je kompleksan skup različitih fizičkih dobara, aktivnosti i usluga. Kupujući taj splet fizičkih dobara, aktivnosti i usluga, gost kupuje želju za doživljajem, za nekim iskustvom. Brojni elementi tog proizvoda nalaze se izvan 'usko' promatranih hotelskih ili ugostiteljskih preduzeća. Na osnovu procjenjenih resursnih osnova i njihove analize, kao i trendova na globalnom turističkom tržištu, turistički proizvodi u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde mogu se grupisati kao:

- Primarni, sport i rekreacija, ekoturizam, odnosno aktivni odmor u prirodi
- Sekundarni, kulturni turizam, događajni turizam

Poseban, jedinstven i najatraktivniji turistički proizvod Bosansko-podrinjskog kantona Goražde je splavarenje Drinom. Ova rijeka kao i njene pritoke: Prača, Kolina, Kosovska rijeka, obiluju bogatim ribljim fondom i pravi su ugođaj za ribolovce. Čuvena je drinska mladica koja može dostići težinu do 37 kilograma, a privlačne su i pastrmke i druge vrste riječnih riba, pa je sportski ribolovni turizam u zamahu. Da bi turistički proizvod, turistička ponuda, Bosansko-podrinjskog kantona Goražde ostvarila značajan pomak u podizanju nivoa konkurentnosti i rasta zadovoljstva turista, neophodno je naglasiti potrebu za povezivanjem i umrežavanjem svih elemenata ponude s bližim okruženjem, obzirom da se sadržaji koje nudi ovaj kanton nadovezuju i čine jednu jedinstvenu cjelinu.

6.3.1. Planinski turizam

Planinare, planinski turizam, ima dugu tradiciju u Bosansko-podrinjskom kantonu i predstavlja jedan od potencijalnih turističkih brendova ovog kantona. Razlog tome su visoke i srednjevisoke planine Dinarskog morfosistema koje opasuju ovu regiju. Bosansko-podrinjski kanton Goražde, zbog povoljnog prirodno-geografskog položaja, i blizine planinskih masiva, ima velike potencijalne za razvoj ovog oblika turizma. Posebno aktivni i privlačni za visokogorsko planinarenje su masivi Maglića, Volujaka, Ljubiše, Zelengore, Lelije i Treskavice čije apsoloutne visine premašuju 2.000m.

U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde već duži niz godina, tačnije od 1948. godine egzistira Planinarsko društvo Goražde „Maglić“. Planinarsko društvo „Maglić“ tradicionalno svake godine organizuje:

- U mjesecu maju pohod „Tragom drinskih udarnih brigada“, gdje se redovno okupi 400-500 učenika osnovnih i srednjih škola sa područja Kantona.
- U mjesecu junu, pohod „Grebak-put života“, sa 300-400 planinara širom Federacije.

Organizovano i savremeno planinarstvo, kao turistička, sportska i kulturna disciplina, sastoji se uglavnom, od dva dijela:

- Aktivni dio (planinarske discipline: planinarsko pješaćenje, orijentacija u prirodi, smučanje, alpinizam, speleologija, zaštita čovjekove okoline) i
- Logistički dio (planinarski objekti, markirani-propisno obilježeni putevi i staze i Gorska služba spašavanja).

Pored planinarskog društva „Maglić“, aktivno je i planinarsko udruženje „Klek“ koje u okviru svojih programskih aktivnosti organizuje planinarski izlet „Pohod i druženje na Bivolicama“, uticaj na dalji razvoj planinskog turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde ima i Lovno-turistički centar „Bijele vode“.

Navedeno je da Bosansko-podrinjski kanton Goražde, zbog povoljnog prirodno-geografskog položaja, ima idealne uslove za razvoj planinskog turizma. Tome posebno dobrinosi blizina lijepih i atraktivnih planinskih jezera. Zbog prirodne estetike njihove pojave i samog ambijenta u kojem se nalaze, ona predstavljaju potencijalne destinacije planinskog turizma u ovom dijelu regije. Na Zelengori (udaljenost oko 80 km od Goražda) nalaze se slijedeća jezera: Orlovačko, Jugovo, Bijelo i Crno, Kotlaničko, Štirinsko i Kladopoljsko te Gornje i Donje Bare. Bošnjačko planinarsko društvo „Maglić“ bi u sklopu svoje redovne ponude trebalo da organizuje mjesečne posjete ovim jezerima, u zavisnosti od vremenskih prilika.

Vidikovci su tačke osmatranja sa izrazitim radijusom vidika i predstavljaju bitan faktor turističke destinacije. Iznad izletišta na Površnici, koje su Austrijanci izgradili krajem XIX st., nalazi se novoizgrađeno monumentalno izletišta „Rorovi“. Ovo popularno izletišta Goraždana pravi je vidikovac sa kojeg se grad i Drina vide kao na dlanu.

Alpsko skijanje predstavlja jedan od masovnih vidova zimskog turizma koji je i pored velikih mogućnosti za razvoj malo ili skoro nimalno zastupljen na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. „Bijele Vode“ pored, Nagdorja kod Bakića i Tjentišta, predstavljaju lokalne zimske ski-centre u cijelom Gornjem podrinju, te je takvu konkurentsku prednost neophodno dodatno razvijati i napredovati, a sve u svrhe kvalitetne zimske turističke ponude na ovim područjima.

Bosansko-podrinjski kanton Goražde ima povoljan prirodno-geografski položaj koji se, pored navedenog, može iskoristiti i u svrhe sportskog penjanja. Za razvoj ovog oblika sporta neophodna je blizina saobraćajnica, kao i postojanje stijena za šta su također stvoreni uslovi. To se posebno odnosi na terene donjeg kanjona Prače, kanjona Lima, Sutjeske itd.

Obzirom da je Bosansko-podrinjski kanton Goražde brdsko-planinskog karaktera, te da postoje ispresjecani makadamski putevi koji nisu u funkciji automobilske saobraćaja, postoje dobre šanse i mogućnosti za razvoj planinskog biciklizma.

Horseback ili takozvano jahanje konja u prirodnom ambijentu. U lovno turističkom centru „Bijele vode“ stvoreni su preduslovi za razvoj ovog oblika turizma, te je neophodno dalje ulagati i razvijati kako bi i ova grana turizma dobila na značaju.

6.3.2. Riječni turizam

Okosnicu razvoja riječnog turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu čini rijeka Drina koja svojim proticanjem, brojnim brzacima, bistrom, zelenkasto-modrom bojom voda, pejzažno-ambijentalnim skladom obala, atraktivnošću dubokih kanjona kao i pitomih dolinskih proširenja predstavlja okosnicu za razvoj riječnog i ekoturizma.

U cilju otklanjanja negativnog uticaja svakodnevnog povećanja vodostaja rijeke Drine zbog HE Mratinje i stvaranja što kvalitetnijih turističkih proizvoda riječnog turizma, neophodno je da nadležni organi sa Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH definišu turistički nivo rijeke Drine.

Isto tako, neophodno je u što kraćem roku poduzeti aktivnosti da se javno vodno dobro rijeke Drine koje je trenutno u vlasništvu Federacije BiH izuzme u korist općina u sastavu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde čime bi se stvorile pretpostavke za brži razvoj riječnog turizma.

Splavarenje rijekom Drinom predstavlja poseban, jedinstven i najatraktivniji turistički proizvod Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Splavarenje niz rijeku Drinu ima veliku tradiciju. Relacija na kojoj se vrši splavarenje je od Ustikoline do Goražda, duga je 22 km i traje jedan dan, uz mogućnost sportskog ribolova sa splava i uživanja u bogatoj gastro ponudi domaćih specijaliteta. Dužina splava iznosi oko 13 metara.

Rafting je jedna od najpopularnijih sportsko-rekreativnih aktivnosti u Bosni i Hercegovini. Drina i Tara su na većoj dužini svog toka ocijenjene kao rijeke srednje teškoće po međunarodnoj rafting skali. Prema izjavama organizatora na rafting turama, eminentan je broj stranih turista, posebno onih iz zapanih zemalja. Turistička organizacija Bosansko-podrinjskog kantona Goražde trebala bi u saranji sa Turističkih zajednicama/organizacijama iz Foče realizovati neki zajednički turistički proizvod koji uključuje rafting, splavarenje i druge popratne aktivnosti. Zbog evidentnog masovnog učešća rafting čamaca i brojnosti posjetilaca važno je utvrditi granice do kojih se mogu koristiti Drina i Tara, a da se ne naruše prirodni procesi u njihovim tokovima i obalama.

Kajakaštvo je jedan od vidova ekstremnog sporta koji ima dobre prirodne predispozicije za razvoj, posebno na Drini, Prači i Tari zato što usljed izrazitih nagiba uzdužnih profila njihova riječna korita obiluju brzacima i vodopadima. U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde prvi kajakaški klub osnovan je 1947. godine, a postojao je i prije Drugog svjetskog rata. Intenzivni rad počinje izgradnjom objekta za kajakaše. Građani Goražda oduvijek su pokazivali veliko interesovanje za ovu sportsku disciplinu, tako da klub od samog početka djelovanja ima veliki broj članova. Pored čistih tokova koji se veži za kajakaštvo na ovim prostorima, poklonici ovog sporta mogu da uživaju u aktivnim kanjonima, gustim mješovitim šumama, vodopadima i snjažnim kraškim vrelima. Potencijalni problem za razvoj ovog oblika turizma predstavlja čvrsti otpad koji je vidljiv na stranama riječnih korita, te je neophodno da nadležne institucije učestvuju u njihovom održavanju, kako bi ovaj ekstremni sport doprinio razvoju turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde.

Sportski ribolov prema svojim predispozicijama trebao bi da bude prepoznatljiva grana turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Cijenjene vrste salmonida-potočna pastrmka, mladica i lipljen nastanjuju brze planinske rijeke regije. U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde egzistira Udruženje sportskih ribolovaca „Goražde“ koje postoji još od 50-tih godina prošlog stoljeća. Na području kantona ovo udruženje ima družinsko seniorsko-juniorsko i pionirsko takmičenje. Učestvuje na družinskim takmičenjima u Zenici, Sarajevu i drugim gradovima u BiH. Za Dan Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i Općine Goražde, u organizaciji ovog udruženja obavezno se održava družinsko takmičenje, u kojem učešće pored domaćina, uzimaju i ekipe iz Ustikoline, Prače i Novog Sarajeva. Udruženje organizuje i kampovanje pionira na Modranu, gdje učešće uzimaju članovi udruženja sva tri kluba sa područja kantona. U toku kampovanja organizuje se takmičenje pionira u disciplini lov ribe udicom na plovak, u sklopu kojeg se za prvih pet mjesta uručuju prigodne nagrade. Prema nalazima eksperata riblji fond rijeke Drine je ugrožen te je s toga neophodno poduzeti adekvatne mjere i aktivnosti kojim bi se riješio ovaj aktuelni problem ihtiofaune. Prigodne reklame, sadržaji i programi turističke ponude, te potpora šire zajednice bi imale važnu ulogu u razvoju ovog tipa riječnog turizma. Posebnu pažnju bi trebali posvetiti pasioniranim poklonicima sportskog ribolova iz inostranih zemalja radi pridobijanja buduće stalne turističke klijentele.

Pored navedenog, Bosansko-podrinjski kanton Goražde ima velike predispozicije za razvoj i unapređenje riječnih tokova za kupanje i osvježanje. Da bi se ovaj vid riječnog turizma razvio neophodno je, prije svega, urediti izletišta i obale, kao i postaviti kabine i tuševе na istim. Na prostoru općine Foča FBiH veoma je atraktivno izletišta Modran koje je smješteno na lijevoj obali rijeke Drine. Posjetioci tokom svog boravka na Modranu mogu uživati u prirodnom ambijentu, raznovrsnoj flori i fauni, prirodnim izvorima zdrave vode, tradicionalnoj bosanskoj kuhinji, zatim plivanju u Drini, ribolovu, splavarenju, raftingu, kampovanju, igranju raznih sportskih igara. Za sve ljubitelje prirode na Modranu se nalazi i kamping prostor.

Na području grada Goražde najatraktivnija izletišta uz obale rijeke Drine koja imaju velike predispozicije za razvoj turizma na ovim prostorima su: Osanica/Desetka, Sadba, Zupčići, Žanj (gradska plaža) i naselje Lozje.

Izletišta na Sadbi predstavlja idealno mjesto za boravak u prirodi, porodična druženja i školske izlete. Duž obale je mnogo lijepih drvenih šadrvana, kao i plaža atraktivnih za kupaće. Posjetioci tokom svog boravka mogu uživati u sportskom ribolovu, kajaku, splavarenju, raftingu, kampovanju, te šetnji obalom Drine.

Izletišta u Zupčićima smješteno je na desnoj obali rijeke Drine. Nalazi se 4 km na udaljenosti od Goražda. Izletišta u Zupčićima je veoma atraktivno za posjetioce i predstavlja idealan prostor za odmor i rekreaciju. Na izletištu je uređena pjaščana plaža sa neophodnom pratećom turističkom signalizacijom i sadržajima kao i šadrvani koje posjetioci mogu koristiti, i jedan manji park za djecu. Posjetioci mogu uživati u boravku u prirodi, šetnji obalom, plivanju, sportskom ribolovu i kajakaštvu. Izletišta pruža idealne uslove za druženje sa porodicom i prijateljima.

Izletište Žanj je gradska plaža i nalazi se u samom centru grada Goražda. Smješteno je na riječnom ostrvu (adi). Plaža je veoma atraktivna za posjetioce, a naročito kada je u pitanju mlađa populacija. Pogodna je za kupače i kajakaše. Za vrijeme trajnja Internacionalnog "Festivala prijateljstva" u mjesecu august na Žanju se organizuju različita druženja i sportske aktivnosti (koncerti, DJ party, Igre bez granica, Državno prvenstvo u kajaku nadvljinim vodama).

Izletište Lozje je poznato gradsko izletište i nalazi se na lijevoj obali rijeke Drine do entitetske granice. Ovaj lokalitet pruža velike mogućnosti za izgradnju turističke infrastrukture, sportsko rekreativnih terena i pristanište za plovne objekte što u konačnici može da doprinese bržem razvoju turizma na prostoru Bosanko-podrinjskog kantona Goražde.

6.3.3. Lovni turizam

Povoljna konfiguracija zemljišta, odgovarajuća klima i šumska bogatstva su osnovni činioci više lovnih revira na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, od kojih izdvajamo „Kriva Draga“, najveće u Bosni i Hercegovini, u čijem sastavu se nalazi i lovno rekreativni centar „Bijele vode“ sa gaterom opremljenim za obuku i trening lovačkih kerova. U Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde za očuvanje i zaštitu lovne divljači brinu se četiri lovačka društva i to:

- Lovno rekreativni centar „Bijele vode“
- Lovnačko društvo „Biserna“ Goražde
- Lovnačko društvo „Zahid Čaušević“ Prača
- Lovnačko društvo „Grebak“ Foča-Ustikolina

Lovni turizam je jasno diferenciran od ostalih oblika turizma, ali u isto vrijeme komplementaran je sa mnogim drugim djelatnostima u turizmu. Divljač je osnovni predmet i motiv lovnog turizma, ali u isto vrijeme mjesto zadovoljenja potreba turista, lovaca. Pored toga, to je i sportsko-rekreativna aktivnost, koja zadovoljava potrebe i psiho fizički relaksira.

Lovačka udruženja u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, kao i predstavnici turističkih asocijacija bi trebala svoju turističku ponudu prilagoditi lovnim periodima kako bi se zainteresovani lovci, turisti, zadržali i nakon (prije) lova. Lov je perspektivna grana turizma, te bi isti trebalo ukombinovati u višednevne turističke programe Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, kao i cijele regije, zajedno sa ostalim vidovima turizma.

6.3.4. Vjerski i kulturni turizam

Kada je riječ o vjerskom turizmu on se može razvijati u dva pravca: za katolike (Drinske mučenice) i muslimane (Sinan-begova džamija, Kajserija džamija i džamija Kreča u Ilovači). Drinske mučenice su u katoličanstvu blažene, te se u njihov spomen i čast gradi i crkva koja im je posvećena, dok već imamo spomenik pored Drine na mjestu njihovog stradanja. Vjerski turizam je u našoj državi doživio ekspanziju u Međugorju sa ogromnim brojem posjetilaca koji raste iz godine u godinu.

Kulturni turizam prije svega predstavljaju nekropole stećaka iz Srednjeg vijeka koje imaju izuzetnu historijsku i kulturnu važnost.

Izdvajamo nekropulu stećaka Goršić polje s obzirom da se nalazi na UNESCO listi Svjetske baštine. Njena vrijednost treba da bude predstavljena kroz marketing plan ali isto tako je potrebno i adaptirati i označiti navedenu nekropolu na adekvatan način.

6.3.5. Seoski turizam

Iako na ovom području postoje pred uslovi za razvoj ovog specifičnog oblika turizma on ovdje nema dužu tradiciju. Stranim klijentima, turistima, često su najinteresantiji stari objekti koji su građeni u starom tradicionalnom stilu, narodna nošnja kao i organska-zdrava hrana. U razvoj ove turističke grane, ekoturizma, mogu se uključiti i savremenije, čiste i uređene seoske kuće.

Da bi ova grana turizma imala svoje mjesto u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde vrlo su važni idejni projekti i stav lokalne zajednice, koji mogu za cilj da imaju stimulaciju seoskog turizma uvažavajući pri tome realnu ekonomsku situaciju na ovim prostorima. Pored navedenog, veliki doprinos razvoju mogu dati lokalne turističke asocijacije/udruženja u saradnji sa Obrtničkom komorom. Jedan od projekata čija je realizacija u toku jeste i izgradnja "Kuće starih zanata". Ta kuća bi bila mjesto gdje bi svezanatlije grada mogle izlagati i prodavati svoje proizvode, a ujedno bi bila sjedište okupljanja zanatlija. Kuća bi bila izgrađena u bosanskoj arhitekturi za što je i urađen idejni projekat tako da sve zanatske kuće koje se grade budu identične i prepoznatljive. U njoj bi bila smještena bosanska soba, a u prizemlju bili bi ručni radovi zanatlija i usput bi se mogli kupovati ti proizvodi. Što znači jedan dio kuće bi bio izložbenog karaktera gdje bi se turisti mogli upoznati sa bosanskom kulturom, a drugi dio prodajnog karaktera. Ujedno u sklopu Kuće starih zanata planirane su i kancelarije za Udruženje starih zanata i Obrtničke komore koji nemaju svoje prostorije. U ovaj projekat bi se trebale uključiti i Turističke organizacije i poboljšati ponudu starih suvenira naše bosanske culture i običaja, a uporedo bi se ukazal aprilika za zapošljavanje mladih ljudi da vode i održavaju ovakve kuće.

Ovakav vid projekta ima veliki doprinos za rast i unapređenje turizma na ovim prostorima. Pomenuto je da Bosansko-podrinjski kanton Goražde ima povoljan geografski položaj, sa mnogobrojnim brdskim i planinskim predjelima koja imaju idealne uslove za izgradnju etno i eko sela, sa određenim aktivnostima i atrakcijama koje bi privlačile turiste. Stare tradicionalne zanate, proces proizvodnje zdrave organske hrane bez upotrebe pesticida, poljske radove (npr. košenje trave, mljevenje žita u starim mlinovima itd.) kao vid rekreacije, bi trebalo podržati i uvrstiti u turističke programe.

U mjesecu oktobru u Goraždu se tradicionalno već duži niz godina organizuje privredno-kulturna manifestacija “Dani jabuke” koja za cilj ima vratiti izgubljeni status u oblasti voćarstva koji je Goražde imalo prije stotinu i više godina. Na Sajmu učestvuju izlagači iz oblasti primarne poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije. Turističke organizacije, asocijacije, bi trebale svoju turističku ponudu obogatiti, kako bi se učesnici Sajama zadržali u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde i poslije manifestacije.

Na osnovu navedenog zaključujemo da Bosansko-podrinjski kanton Goražde ima bogato kulturno-historijsko nasleđe, razvijen privredni sektor, manji interes zakonodavnih i izvršnih organa vlasti za ulaganje i poboljšanje stanja u oblasti turizma, te je neophodno objediniti sve faktore u jednu cjelinu kako bi dobili željeni rezultat. Ovaj proces je neophodno kontinuirano razvijati kako bi se postigli željeni efekti. U cilju razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde neophodno je prije svega implementirati Strateške smjernice razvoja turizma, a koje se odnose na:⁴

- Promociju različitih mogućnosti turističkih potencijala i ulaganja/sa FIPOM (Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini), partnerstvom javnog i privatnog sektora i davanja koncesija na turističke resurse i potencijale u svrhu razvoja turizma;
- Rekonstrukciju i modernizaciju postojećih turističkih kapaciteta;
- Razvoj novih turističkih proizvoda prepoznatljivih na domaćem i ino tržištu;
- Prijem novih obrazovanih ljudi u turizmu i edukaciju postojećih turističkih radnika
- Edukaciju menadžmenta u novim turističkim vještinama.

Jedan od ključnih faktora razvoja i implementacije ove strategije jeste uspostavljanje funkcionalnog Sistema za preciznu evidenciju o dolascima turista, turističkim kretanjima, kako bi se na osnovu dobijenih podataka mogle planirati ostale turističke aktivnosti. Aktivnosti, projekti koji će se planirati u sklopu turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, temeljit će se na strateškim pravcima djelovanja koji su prikazani u nastavku.

Prostor Bosansko-podrinjskog kantona Goražde pruža izuzetne mogućnosti za izgradnje više etno sela.

⁴Strategija razvoja turizma u Gornjem podrinju, strana 190

7. MARKETING I INFORMISANJE

Efektivnost i efikasnost procesa planiranja, razvoja i marketinga određene destinacije zasniva se na istraživanjima i percipiranju potreba turista. U turističkoj organizaciji i putničkim agencijama u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde potrebe turista još uvijek nisu jasno definisane, a ni uspostavljene, tako da trenutno na snazi ne postoji marketinška strategija, kao ni marketing formiranje turističkog proizvoda, njegove promocije i distribucije.

Razvoj turističkog marketinga i strategija pozicioniranja, izgradnja jake online prisutnosti na tržištu i razvoj sistema informisanja i upravljanja iskustvom posjetilaca, su uslovi bez kojih se nijedna destinacija ne može održati na tržištu. Upravo iz tog razloga turistički marketing, upravljanje destinacijom, iako u velikoj mjeri virtualan i nestandardiziran proces, danas postaje ne samo važnim nego i nužnim poslom i pretpostavkom za konkurentski i održivi rast turizma. Promocijom pojedine vrste turističkih aranžmana ili promocijom ukupnog asortimana usluga stvaraju se uvjeti za formiranje konkurentne marke usluga koje se nude potencijalnim kupcima. Ključni cilj promocije trebao bi da bude predstavljanje turističkog proizvoda širem krugu potrošača, s obzirom da se na taj način ostvaruju veće mogućnosti da će se doći do korisnika turističkih usluga. Pored toga pored promocije određenog proizvoda jako bitnu ulogu igra i tzv. Promotivna poruka, koja će da privuče potencijalne korisnike određene usluge.

Prisustvovanje (nastupi) na turističkim sajmovima u zemlji i svijetu predstavlja jedan od glavnih promotivnih alata za turističku promociju Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. U tom kontekstu i za tu svrhu neophodno je izraditi marketing plan čiji bi osnovni zadatak bio da naorganizovan način poveže atrakcije i turističke proizvode, te iste predstavi tržištu.

Bosansko-podrinjski kanton Goražde nema prepoznatljiv turistički brend koji prenosi sliku marketinškog pozicioniranja i ujedno predstavlja sinonim za turizam na ovim prostorima. Opće poznato je da još uvijek nema razvijene svijesti o Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde kao turističkoj destinaciji na međunarodnom tržištu, te je s toga teško i očekivati visoko pozicioniranje Bosansko-podrinjskog kantona Goražde kao značajne turističke destinacije. Međutim, da bi se pravile dalje strategije u ovom pravcu, neophodno je prije svega Bosansko-podrinjski kanton Goražde napraviti prepoznatljivim, prije svega u Bosni i Hercegovini, zemljama okruženja pa tek na evropskom tržištu.

Ono što je neophodno, a što bi u narednom periodu trebalo raditi posredstvom Turističke organizacije i putničkih agencija u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde jeste uspostava jake interesne veze između putničkih agencija u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde sa putničkim agencijama u regionu i drugim destinacijama u Bosni i Hercegovini. Turizam u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde nema jasno definisane interne organizacije i poslovne misije putem kojih bi se radilo na promociji i razvoju turizma, te je za dalje aktivnosti iste neophodno definisati i odrediti.

Pored navedenog, Bosansko-podrinjski kanton Goražde, kao i kompletna gornje-drinska regija nema razvijene profesionalne internet-web, marketinške i prodajne platforme. Bosansko-podrinjski kanton Goražde je u velikoj prednosti u odnosu na druge gradove u Bosni i Hercegovini zbog pozitivnog privrednog uticaja ovih prostora. Pored toga, dostupnost marketinških alata, tehnologija i kompletne inteligencije sistema može imati pozitivan uticaj na razvoj turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde. Ovaj kanton je na početku razvoja turizma i može koristiti pozitivna iskustva i greške drugih.

8. MJERE I PROJEKTI PO STRATEŠKIMCILJEVIMA

Strategija razvoja turizma posebno je važna, kako za turizam tako za privredu u cjelini, i njenu primjenu moraju podržati i određene finansijske mjere: finansijska pomoć za jačanje subjekata bitnih za turizam Bosansko-podrinjskog kantona Goražde finansijska podrška turističkim razvojnim projektima finansijska pomoć u obrazovanju oslobađanje poreza na dobit za obnavljanje starih građevina i zapuštenih objekata doprinos promociji turističkih proizvoda omogućiti stimulativnu poreznu politiku za razvoj seoskog turizma finansijska pomoć za socijalni turizam (umirovljenici, studenti ...) podsticati sve akcije koje pridonose većoj atraktivnosti turističke destinacije.

Važno je razumjeti i podsticati opće prihvaćanje da je „dobro za turizam dobro za sve i obratno“ te, u tom smislu, da različite mjere koje nisu izravno područje turizma mogu biti od velikog značaja. Takvi podsticaji za brži razvoj turističke destinacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde mogu npr. biti: ulagati u razvoj sistema vodoopskrbe i kanalizacije programom mjera za unaprjeđenje stanja u prostoru predvidjeti uvođenje komunalnog doprinosa za finansiranje izgradnje građevina i uređaja komunalne infrastrukture sanirati postojeće divlje deponije i odlagališta komunalnog otpada predvidjeti osiguranje sredstava za zaštitu i upravljanje zaštićenim dijelovima prirode podsticati poljoprivredne djelatnosti koje se mogu razviti na cjelokupnom prostoru osigurati sredstva za unaprjeđenje turističke ponude (izgradnja javne rasvjete, šetnice, poučnih staza, saobraćajnica i sl.) prioritarno planirati izgradnju građevina od državnog i kantonalnog značenja permanentno davati novčane podsticaje za djelatnost koja pridonosi unaprjeđenju turističke ponude i propisivati niže stope poreza na potrošnju i poreza na dohodak za te djelatnosti povoljno prodavati ili davati uređeno građevinsko zemljište na područjima gdje se pojavljuje depopulacija poboljšanje pravnih procedura koje se odnose na porezne i finansijske podsticaje komunalnom naknadom podsticati privođenje zemljišta i objekata planiranoj namjeni subvencije i finansijska pomoć smještajnim kapacitetima za racionalniju upotrebu vode, energije, itd. uvesti poreze za neuređenu i nekorištenu imovinu firmama koje posluju u skladu sa zaštitom okoliša dodjeljivati subvencije i davati razne podrške.

8.1. Edukacija

Za strategiju, kontinuirano unapređenje kvalitete i integrirani menadžment kvalitete destinacije F BiH edukacija (usavršavanje, stručno napredovanje, stjecanje kompetencija...) nezaobilazan je uvjet razvoja turizma.

Uzimajući u obzir ove spoznaje, a slijedeći nabrojene i druge sadržaje, mogućnost stjecanja nedostajućeg znanja treba ponuditi u obliku specijalističkih radionica sljedećim ciljnim skupinama:

1. ZA PREDUZETNIKE I MENADŽERE
2. ZA RADNIKE U SISTEMU TURISTIČKE PONUDE
3. ZA OSTALE UČESNIKE NA NIVOU TURISTIČKE DESTINACIJE
4. ZA LOKALNO STANOVNIŠTVO

8.2. Strateški cilj 1

Stvoriti osnovne pretpostavke za razvoj turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde (prostorno planska dokumentacija, infrastruktura za razvoj turizma na području BPK Goražde i kvalitetnija saradnja sa Agencijom za vodno područje rijeke Save)

<p>Strateški cilj</p> <p>1.</p>	<p>Stvoriti osnovne pretpostavke za razvoj turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde (prostorno planska dokumentacija, infrastruktura za razvoj turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i kvalitetnija saradnja sa Agencijom za vodno područje rijeke Save);</p>	
<p><i>Projekti i aktivnosti</i></p>	<p>1.1.1.</p>	<p>Izrada projektne dokumentacije za izgradnju i obilježavanje križnog puta Drinskim mučenicama</p>
	<p>1.1.2.</p>	<p>Izgradnja brdske biciklističke staze u cilju stvaranja pretpostavki za nove turističke proizvode (hiking, mountain biking i sl.)</p>
	<p>1.1.3.</p>	<p>Uređenje infrastrukture na spomen obilježju Memorijalne šume 8372“ za žrtve genocida u Srebrenici na Posestri</p>
	<p>1.1.4</p>	<p>Uređenje plaza i kupališta u skladu sa Studijom o mogućnostima izgradnje plaza i kupališta na rijeci Drini, od Ustikoline do Goražda; Institut za hidrotehniku Građevinskog fakulteta u Sarajevu 2014. godine</p>
	<p>1.1.5.</p>	<p>Izgradnja parka i spomen obilježja “Gubavica”</p>
	<p>1.1.6.</p>	<p>Zatvaranje i dislociranje deponije Šišeta</p>
	<p>1.1.7.</p>	<p>Modernizacija puta Vranići-Posestra</p>
	<p>1.1.8.</p>	<p>Izgradnja puta sa asfaltnim kolovozom na dionici Zorovići-Ruda glava</p>

	<i>Izlazni direktni pokazatelji</i>	<i>Očekivani rezultati</i>
<p>Izlazni/direktni pokazatelji i očekivani rezultati za praćenje ostvarenja projekata i aktivnosti</p>	<p>-Izgrađen projekat za izgradnju i obilježavanje križnog puta Drinskim mučenicama</p> <p>-Dužina izgrađene biciklističke staze;</p> <p>-Uređene plaže i kupališta uz obale rijeke Drine;</p> <p>-Uređene lokacije i pristupni putevi za odmorišta i kampove</p> <p>-izgrađen park i spomen obilježje “Gubavica”</p> <p>- Izgrađeno spomen obilježje Memorijalne šume 8372“ za žrtve genocida u Srebrenici na Posestri</p>	<p>-Obezbjedeana projektna dokumentacija za izgradnju i obilježavanje križnog puta Drinskim mučenicama</p> <p>-Stvoreni uslovi za razvoj biciklizma;</p> <p>-Stvorene pretpostavke za razvoj ruralnog turizma</p> <p>-Stvorene pretpostavke za duže zadržavanje turista na uređenim plažama i kupalištima</p> <p>-Stvorene pretpostavke za duže zadržavanje turista</p>
<p>Razvojni efekat</p>	<p>Povećanje broja sportskih događaja, stvorene pretpostavke za veći broj turističkih proizvoda u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde i većeg broja dolazaka i noćenja turista</p>	
<p>Okvirna finansijska sredstva</p>	<p>2.000.000,00 KM</p> <p>Izvor: Budžet Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, budžet općina, viši nivoi vlasti, javno-privatno partnerstvo, EU fondovi, kreditiranje i donacije.</p>	
<p>Period realizacije</p>	<p>2023-2030</p>	
<p>Nosioci</p>	<p>Vlada Bosansko-podrinjskog kantona Goražde sa resornim ministarstvima, (Ministarstvo za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, Ministarstvo za privredu BPK Goražde), općine u sastavu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, nevladine organizacije, investitori u okviru javno-privatnog partnerstva, Ministarstvo za urbanizam, prostorno uređenje i zaštitu okoline.</p>	

Korisnici	Građani Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, sportski klubovi, privredna društva iz oblasti turističke djelatnosti i turisti.
------------------	--

8.3. Strateški cilj 2

Unaprijeđenje turističke ponude u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

Strateški cilj 1.	Unaprijeđenje turističke ponude u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde	
Projekti i aktivnosti	1.1.1.	Promocija turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i gornje-drinske regije u saradnji sa putničkim agencijama gornje-drinske regije i sarajevskog kantona.
	1.1.2.	Podrška festivalima, sajmovima i manifestacijama
	1.1.3.	Sufinansiranje postojećih kao i otvaranje novih putničkih agencija
	1.1.4.	Poboljšanje saradnje i koordinacije subjekata u turizmu
	1.1.5.	Prepoznatljiv imidž Bosansko-podrinjskog kantona Goražde kao turističke destinacij
	1.1.6.	Ravnomjerna razvijenost urbanih i ruralnih turističkih destinacija
Izlazni/direktni pokazatelji i očekivani rezultati za praćenje ostvarenja projekata i aktivnosti	<i>Izlazni direktni pokazetlji</i>	<i>Očekivani rezultati</i>
	-Broj promotivnih događaja -Broj festivalskih manifestacija -Broj putničkih agencija - Razvoj ruralne turističke ponude -Izrada i štampanje informativno-poropagandnog materijala	- Povećana promocija turističke ponude za privlačenje većeg broja turista - Obezbjeđena podrška za festivale, sajmove i manifestacije u cilju privlačenja turista, učesnika i posjetilaca

Razvojni efekat	Povećanje broja turista u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde
Okvirna finansijska sredstva	1.000.000,00 KM Izvor: Budžet Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, budžet općina, viši nivoi vlasti, privredna društva u oblasti turističke djelatnosti.
Period realizacije projekata	2023-2030
Nosioci	Vlada Bosansko-podrinjskog kantona Goražde sa resornim ministarstvima, (Ministarstvo za privredu BPK Goražde), općine u sastavu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, Turistička organizacija BPK-a Goražde, Ministarstvo za urbanizam, prostorno uređenje i zaštitu okoline .
Korisnici	Građani Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, učesnici na festivalima, sajmovima i manifestacijama, privredna društva iz oblasti turističke djelatnosti i turisti.

8.4. Strateški cilj 3

Osigurati održivo upravljanje turističkom ponudom i izgraditi tržišno orjentisane turističke proizvode u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde

<p>Strateški cilj 2.</p>	<p>Osigurati održivo upravljanje turističkom ponudom i izgraditi tržišno orjentisane turističke proizvode u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde</p>	
<p><i>Projekti i aktivnosti</i></p>	<p>1.1.1.</p>	<p>Škola u prirodi u Fočanskoj Jabuci</p>
	<p>1.1.2.</p>	<p>Kuća starih zanata u Goraždu za prodaju suvenira i tradicionalnih zanatskih proizvoda</p>
	<p>1.1.3.</p>	<p>Izgradnja zaštićene zone nekropola stećaka Hrančići-Goršić polje</p>
	<p>1.1.4.</p>	<p>Tragovi bosanskog postojanja</p>
	<p>1.1.5.</p>	<p>Izgradnja parka u općini Foča FBiH i obnavljanje Rimskog mosta</p>
	<p>1.1.6.</p>	<p>Izgradnja centra, uređenje spomen sobe i obilježavanje križnog puta Drinskih mučenica od općine Pale FBiH do rijeke Drine u Goraždu</p>
	<p>1.1.7.</p>	<p>„Memorijalne šume 8372“ za žrtve genocida u Srebrenici na Posestri</p>
	<p>1.1.8.</p>	<p>Botanički park prirode „Modran“</p>
<p>Izlazni/direktni pokazatelji i očekivani rezultati za praćenje ostvarenja projekata i aktivnosti</p>	<p><i>Izlazni direktni pokazatelji</i></p>	
	<p><i>Očekivani rezultati</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> - Izgrađena infrastruktura u Goršić polju - Izgrađena infrastruktura na lokaciji Modran-općina Foča FBiH, izgrađeni muzejski i ostali prostori potrebni za realizaciju projekta, izgrađeno spomen obilježje prelaska Osmanlija preko Drine, uređena spomen soba Drinskim mučenicama, urađene makete stećaka, makete kraljevskog štita i slične odjeće za taj period, urađena spomen obilježja za period 1945-1990.godina, urađene makete uskotračne pruge i voza „ćiro“ i izgradnja centralnog spomen obilježja „Čudo bosanskog otpora 1992-1995.godina“ - Broj izgrađenih etno sela - Izgrađen park u općini Foča FBiH i obnovljen Rimski most - završeni radovi uređenja puta do memorijalnog kompleksa „Memorijalne šume 8372 - završeni radovi pošumljavanja i uređenje cvijeta – simbol Srebrenice, sa uređenim stazama i informativnim tablama kao i jednom mermernom pločom sa simboličnom porukom - Izgrađen centar, uređena spomen soba i obilježen put Drinskih mučenica 	<ul style="list-style-type: none"> - Uređena lokacija sa kulturno-historijskim naslijeđem - Unaprijeđena ponuda etno-turizma - Obogaćena ponuda destinacija sa prirodnim naslijeđem i osigurano održivo upravljanje okolišem - Stvaranje pretpostavki za veći broj dolazaka i noćenja turista 	

	- Uređen botanički park prirode na Modranu u općini Foča FBiH	
Razvojni efekat	-Povećanje broja dolazaka i noćenja turista u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde	

Okvirna finansijska sredstva	2.000.000,00 KM Izvor: Budžet Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, budžet općina, viši nivoi vlasti, javno-privatno partnerstvo, sredstva EU fondova i donacije.	
Period realizacije projekata	2023-2030	
Nosioci	Vlada Bosansko-podrinjskog kantona Goražde sa resornim ministarstvima, (Ministarstvo za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport BPK-a Goražde, Ministarstvo za privredu BPK Goražde), općine u sastavu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, nevladine organizacije i fondovi, Ministarstvo za urbanizam, prostorno uređenje i zaštitu okoline.	
Korisnici	Građani Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, turistički radnici i turisti.	

9. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR

Strategija razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde do 2030.g. je strateški dokument koji usmjerava razvoj, utvrđuje prioritete u razvoju i predstavlja putokaz za turistički razvoj Bosansko-podrinjskog kantona uzimajući u obzir sve njegove dimenzije: ekonomsku, društvenu, okolišnu i prostornu. Strateško planiranje razvoja nalažu evropske prakse i dinamike strateškog planiranja, a zahvatanje sredstava iz pred pristupnih fondova EU nalaže obaveznost izrade strateških razvojnih dokumenata.

Strategija je osnova za donošenje operativnih odluka o javnim investicijama, poduzimanje mjera iz oblasti ekonomskog, socijalnog i prostornog razvoja i osiguravanje potrebnih resursa za njihovo provođenje, odnosno alat za upravljanje razvojem i budžetom Kantona. Strategija razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde je osnovni dokument za izradu sektorskih strategija, DOB-a (Dokument okvirnog budžeta), Budžeta i PJI (Program javnih investicija), godišnjeg programa rada Vlade Bosansko-podrinjskog kantona Goražde i godišnjeg plana rada kantonálnih ministarstava.

Tabela br. 9. Pregled finansijskih sredstava po strateškim ciljevima

	<i>Naziv strateškog cilja</i>	<i>Iznos sredstava</i>
<i>Strateški cilj</i> 1	Stvoriti osnovne pretpostavke za razvoj turizma na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde (prostorno planska dokumentacija, infrastruktura za razvoj turizma na području BPK Goražde i kvalitetnija saradnja sa Agencijom za vodno područje rijeke Save)	2.000.000,00 KM
<i>Strateški cilj</i> 2	Unaprijeđenje turističke ponude u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde	1.000.000,00KM
<i>Strateški cilj</i> 3	Osigurati održivo upravljanje turističkom ponudom i izgraditi tržišno orjentisane turističke proizvode u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde	2.000.000,00KM
UKUPNO		5.000.000,00 KM

Godišnji budžet Bosansko-podrinjskog kantona Goražde prema analizama i izvještajima iznosi oko 55.000.000,00 KM. Radi kvalitetnog i efikasnog razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde neophodno je za turizam izdvajati, planirati i osiguravati dovoljna finansijska sredstva kako bi se prethodno navedeni strateški ciljevi mogli realizovati. Realizacijom pomenutih strateških ciljeva ubrzat će se razvoj turizma od kojeg će veliku korist imati lokalno stanovništvo i turistički radnici, a Bosansko-podrinjski kanton Goražde postat će prepoznatljiva turistička destinacija u Bosni i Hercegovini pa i šire.

10. PLAN PRAĆENJA, IZVJEŠTAVANJA, EVALUACIJE I REVIZIJE STRATEGIJE

Praćenje i evaluacija su osnovni instrumenti upravljanja koji ne pomažu samo u procesu izvještavanja već daju osnovu za buduća planiranja i revizije strateških dokumenata. Dok je praćenje sistematično i kontinuirano sakupljanje, analiziranje i korištenje podataka i pokazatelja u svrhu mjerenja napretka ostvarivanja postavljenih ciljeva /programa/ projekata i napretka u korištenju dodjeljenih sredstava i preduzimanja odgovarajućih mjera s ciljem eventualnih korekcija, evaluacijaje proces kojim se određuje vrijednost i značaj intervencije, odnosno programa, projekata ili sveukupne strategije razvoja, prema definisanim kriterijima.

Praćenje realizacije revidirane Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde će se primarno odvijati kroz praćenje implementacije planiranih projekata te praćenje ostvarenih rezultata na nivou prioriternih ciljeva. Dok praćenje implementacije daje odgovor da li smo neki projekat ostvarili ili ne, praćenje rezultata treba da da informaciju o krajnjim rezultatima intervencije. Za razliku od praćenja, evaluacija daje dokaz zašto ciljevi i rezultati nisu ostvareni. Rezultati praćenja i evaluacije služe kao osnova za izradu godišnjih akcionih planova za implementaciju strategije razvoja, ali mogu da ukažu i na potrebu revizije Strategije.

Praćenje obuhvata kako postizanje ciljeva iz Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, tako i provođenje institucionalnih planova kantonálnih ministarstava i institucija u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde. Praćenje će se vršiti godišnje u formi godišnjeg izvještaja o stepenu realizacije Strategije i sveukupnog stepena razvoja u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde. Budući ured za upravljanje razvojem Bosansko-podrinjskog kantona Goražde će pripremati Izvještaj o razvoju turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde na godišnjem nivou i na svim segmentima. Cilj ovog dokumenta je da se sagleda napredak turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde u jednogodišnjem periodu i stepen doprinosa ostvarenju strateških ciljeva i prioriteta iz Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. Izvještaj o razvoju turizma prati strukturu Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, a osnovni elementi su: indikatori i mjere učinka, opis stanja po oblastima, razlozi za opisano stanje i preporuke za unapređenje stanja po oblastima i veći doprinos implementaciji zacrtanih strateških ciljeva.

11. IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE I KONTROLA PROVOĐENJA

Za uspješno provođenje Strategije neophodno je primjenjivati posebne razvojne i druge mjere i programe podrške. Analiza pomenutih strateških ciljeva podrazumjeva maksimalnu uključenost i angažovanost svih direktnih i indirektnih aktera. Uz maksimalno angažovanje direktnih i indirektnih aktera na implementaciji prethodno navedenih projekata, Strategija i njena implementacija moraju potaknuti izgradnju cijelog sistema poticaja razvoja turizma.

12. PLAN PROVEDBE STRATEGIJE

Objektivno stanje turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, odnosno potreba realizacije Strategije razvoja turizma Bosansko-podrinjskog kantona Goražde iziskuje da se, u okviru datih mogućnosti, predloži Plan provedbe Strategije razvoja turizma u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde.

Iz navedenih aktivnosti i potreba moguće je kao aktivnosti visokog prioriteta istaknuti:

- Edukacija;
- Osmisliti turističku ponudu jednodnevnog i dvodnevnog karaktera;
- Promocija destinacije Bosansko-podrinjskog kantona Goražde;
- Konstituiranje Odbora za upravljanje destinacijom u Bosansko-podrinjskog kantona Goražde;
- Omogućiti pristup turističkim potencijalima i atraktivnostima;
- Osmišljavanje programa poticaja ulaganja u cilju realizovanja strateških ciljeva i projekata u sklopu istih;
- Izrada akcionih planova razvoja turizma.

13. PRILOZI

Prilog 1. Popis karti:

Karta 1: Mreža puteva Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Prilog 2. Popis tabela

Tabela 1: Razvojni problemi i razvojne potrebe stanovništva BPK-a Goražde

Tabela 2: Izvorni indeksi industrijske proizvodnje po kantonima

Tabela 3. Strukturapostlovnih subjekata po kantonima u FBiH 2021.godini

Tabela 4. Noćenje turista u kantonima Federacije Bosne i Hercegovine u periodu 2018-2021. godina

Tabela 5. Dolasci i noćenja turista u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde u periodu 2017-2020

Tabela 6. Dolasci i noćenje turista u Bosansko-podrinjski kanton Goražde u periodu 2021-2022. Godina

Tabela 7. Dolasci turista u Bosansko-podrinjski kanton Goražde u periodu 2021-2022. godina

Tabela 8: SWOT analiza Bosansko-podrinjskog kantona Goražde

Tabela br.9 : Pregled finansijskih sredstava po strateškim ciljevi

Prilog 3. Popis slika

Slika 1: Goražde

Slika 2: Hotel "Behar"

Slika 3: Hotel "Casablanca"

Slika 4: Turističko naselje "Bijele vode"

Slika 5: Pansion „Baša“

Slika 6: Stećci -Goršić polje

Slika 7: Kožetin, Kameni most

Slika 8: Semiz Ali-paše turbe u Prači

Slika 9: Most ispod mosta

Slika 10: Izletišta Rorovi

Slika 11: Memorijalna šuma 8.372

Slika 12: Kayserija džamija

Slika 13: Turhan Emin begova džamija u Ustikolini

Slika 14: Džamija u Brajlovićima

Slika 15: Drinske mučenice

Prilog 4. Popis grafikona :

Grafikon 1 ; Izvorni indeksi obima industrijske proizvodnje po godinama u FBiH

Grafikon 2. Ukupan broj noćenja turista, broj noćenja domaćih i stranih turista po kantonima u 2021. godini

Literatura

- I. Festić Mustafa "Turizam i ekonomski razvoj", Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, 1997.
- II. Bibanović, Zoran, 2006, Turizam i interes Bosne i Hercegovine, Rabić, Sarajevo.
- III. Federalni zavod za statistiku; www.fzs.ba;
- IV. Bosne i Hercegovina Tourism; www.bhtourism.ba
- V. Federalno ministarstvo okoliša i turizma, www.fmoit.gov.ba
- VI. Visit Prača, www.visitpraca.com
- VII. Turizam Bosne i Hercegovine, www.bhtourism.ba
- VIII. Vanjsko trgovinska komora Bosne i Hercegovine, www.komorabih.ba
- IX. Katalog kulturno-historijskog naslijeđa na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, Goražde, 2015.
- X. <https://fzs.ba/wp-content/uploads/2021/07/bosansko-podrinjski-kanton.pdf>
- XI. <http://mucenice.kblj.hr/>